

891.99.092 *huyhuo*

h-85

396

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ

ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Ա. Տ. Թ.

ՎԱՀԱՐՇԱՊԱՏ

Եկեքուարժ Տպարան Ա. Էջմիածնի

1914

91.99.0923ndh

2-85

80

391.99.092 Հովհաննիս.

-16 NOV 2011

2-85

ւժ'

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ

ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Ա. Տ. Թ.

ՎԱՀԱՐՇԱՊԱՏ

Եկեքաւարժ Տպարան Ս. Էջմիածնի

1914

12 JUN 2013

70.080

*
* *

Ձեռնարկելով մեր այս աշխատութեանը՝
մենք բնաւ նպատակ չունինք իբրեւ քննա-
դատ հանդէս գալու, քննադատ, որ ըստ մեր
դատողութեան պիտի բանաստեղծին ցոյց
տայ նրա պակասութիւնները, շեշտէ նրա
թերութիւններն, ապագայում դոցանից գերծ
պահելու համար, բացէ նրա առաջ աւելի
բարձրի, վսեմի ու գեղեցկի՝ ուրեմն բարու
և առաքինու ճանապարհը, առաջնորդէ նո-
րան դէպ կատարելութիւն, դէպ գերագոյնի
եզերքը...

Քննադատն՝ այս իմաստով, մեր ուժե-
րից և ունակութիւններից բարձր անձն պի-
տի լինի:

Այս աշխատանքն սկսելիս մեր գլխա-
ւոր նպատակն է եղել գեղագէտի գաղա-
փարներն ու իդէալները ժողովրդի՝ ընթեր-
ցողների աւելի լայն մեծամասնութեան սե-
փականութիւն դարձնել:

473355

Ջնայելով բանաստեղծի յոբելեանից
դեռ շատ առաջ այս աշխատութիւնը պատ-
րաստ էր, բայց անկարող եղանք իր ժամա-
նակին լոյս ընծայել, որովհետեւ մեր խմբա-
գրի միշտ անդորը, երբէք չվրդովւող
բարեխղճութիւնն արգելառիթ հանդիսացաւ
դորան:

Բայց լաւ է ուշ, քան երբէք... Եւ մեր
աշխատութեան այս հրատարակութեամբ
յանդգնում ենք նոյն այդ անձանց առաջ
դատապարտեալի դերում հանդէս գալ:

Չմոռանանք մեր սրտագին շնորհակա-
լութիւնը յայտնել օր. Հ. Քօչեանին և պ. Գ.
Կոստանեանին, որոնցից առաջինը սիրա-
յօժար յանձն առաւ աշխատութեանս արտա-
գրելը, իսկ երկրորդը մեզ տւեց կենսագրա-
կան շատ տեղեկութիւններ:

1864 թուի ապրիլի 26-ին Վաղարշապատ
գիւղի մի շատ համեստ ընտանիքում ծնւեց Յով-
հաննէս մանուկը, որին բաղդը վիճակել էր մեր
փոքրիկ զրականութեան պիոներներից աւագա-
գոյնը դառնալ: Երջանիկ աստղի տակ էր ծնւել նա և
բաղդը նորանից շատ քիչ անգամ է երես դարձրել:

Նորա հայրը, որ ծնւել է 1836 թ. յունւարի
16-ին և մեռել 97 թ. մարտի 25-ին, ժամանակի
յարգանք վայելող անձերից է եղել, ինչու և յա-
ճախ գիւղի տանուտէր էր ընտրւում: Նորա անու-
նը Մկրտիչ էր և գիւղում «Դերձիկ Վարդանենց
Մուկուչ» անւամբ էին նորան ճանաչում: Իդէպ
է յիշել, որ «հացթուխ Մկրտիչ» անւամբ, ինչ-
պէս 1912 թ. «Մարտ»-ի № 1-ում պ. Մ. Բար-
խուդարեանն է անւանում, Յովհաննիսեանի հօրը
գիւղում ոչ ոք չի ճանաչում կամ յիշում: Դա մի
թիւրիմացութիւն է, և ահա ինչպէս առաջացած
կլինի.— Դերձիկ Վարդանենց Մուկուչը երեք տա-
րի շարունակ փուռ է ունեցել, բայց հաց չի թխել,
այլ ունեցել է իր հացթուխը¹⁾: Փոռն ունենալն
ու հացթուխ լինելն հաւանօրէն խառնել են իրար:
Դերձիկենց Մուկուչը ժամանակի հազադիւտ

1) Էջմիածնի վանքի փուռն էր այս, որ 1886, 87 և
88 թւերին կապալով էր վերցրել նա:

գրագէտ անձերից էր: Նա սովորել էլ Դանիէլ եպիսկոպոսի մօտ. սրա միջոցով նա այնպէս է ծանօթանում ժամանակի գրական լեզւին՝ գրաբարին, որ կարողանում է ազատ կարգաւ ու հասկանալ: Նա լաւ տեղեակ էր Չամչեանի քերականութեանը և, շատերի վկայութեամբ, մեծ մասն էլ անգիր գիտէր:

Պարզ է, որ այսպիսի մի հայր չէր կարող անուշադրութեան մատնել իր որդուն, որը հենց փոքրուց աչքի էր ընկնում իր սրամտութեամբ: Փոքրիկ Յովհաննէսը դեռ 6 տարեկան էր, երբ իր հօրից սովորեց գրել կարգաւ: Տարրական այս առաջին գրագիտութիւնը հօր մօտ սովորելուց յետոյ, Յովհաննէսը մտաւ տեղական ծխական դպրոցը, ուր սակայն երկար չմնաց: Մի տարուց յետոյ հայրը հանեց նորան և տեց Վահան վարդապետ Բաստամեանի մօտ: Սա վանական միաբանութեան ուսեալ և կրթւած անձերից էր, որ ռուսական բարձր կրթութիւն էր ստացել՝ Մոսկւայի համալսարանում իրաւագիտութիւն ուսումնասիրելով: Մի տարի յետոյ Յովհաննէսը գնաց Երևանի պրոգիմնազիան, ուր մնաց մինչև 1877 թիւը:

Դերձիկենց Մուկուչը, որ ընտանիքով էր ծանրաբեռնւած, դժուար թէ որդուն մեծ ուսում տալ կարողանար, եթէ բաղդը չժպտար նորան և էջմիածնի վանքը մանուկ Յովհաննէսին չուղարկէր Լազարեան ձեմարան, ուր նա ընդունեց Գ. դասարան:

Այնուհետև նորան տեսնում ենք Լազարեան ձեմարանում մինչև 1883 թ., երբ նա, շնորհիւ իր ընդունակութիւնների ու յառաջադիմութեան, արժաթեայ մեդալով աւարտում է ձեմարանի լիակատար դասընթացը: Այն ժամանակ ձեմարանը դեռ աչքի էր ընկնում հայերէնի իր լաւ ուսուցմամբ և Յովհաննիսեանը կարողանում է հիմնաւոր կերպով ուսումնասիրել մայրենի լեզուն: Առարկաներից առանձնապէս լեզուների մէջ է ցոյց տւել նա իր ընդունակութիւնները և բոլոր դասարաններում լեզուներից առաջին աշակերտների շարքում է կանգնած եղել:

Յաջորդ՝ 85-թւին Մոսկւայի համալսարան ընդունելով, նա իրեն մասնաճիւղ է ընտրում իր սիրած առարկաները և պատմա-լեզագիտական բաժինը մտնում: Յովհաննիսեանի ուսանողական այս շրջանը մեզ քիչ է յայտնի:

88-թւին աւարտելով համալսարանը, նա ընդունեց Դէորգեան ձեմարանի հրաւերը, որ ռուսաց լեզուի ու պատմութեան դասեր էր առաջարկում նրան: ձեմարանում մի քանի տարի պաշտօնավարելուց յետոյ, նա գնաց Թիֆլիսի Ներսիսեան դպրոցը, ուր սակայն երեք տարի մնալուց յետոյ, նա կրկին վերադարձաւ ձեմարան՝ իր նախկին պաշտօնին:

1900 թւին նրան հրաւիրեցին Թիֆլիզի Յովհանեան դպրոցի տեսչութեան պաշտօնն ստանձնելու: Մի տարի յետոյ նա թողեց այդ պաշտօնը և

կրկին վերադարձաւ Վաղարշապատ ու ձեմարանի դասարաններում ուսաց լեզւից բացի, լսարաններում աւանդում էր ուսաց և ընդհանուր գրականութիւն: Վերջին տարիներում նա վարում էր նաև Սինոդի ատենադպրի պաշտօնը: Աւելի ուշ ժամանակներս հրաժարելով ձեմարանի դասերից, Յովհաննիսեանը միայն Սինոդի ծառայութիւնն էր վարում մինչև 1912 թւի ամառը, երբ Բագրի քաղաքային խորհուրդը հրաւիրում է նորան տեղական դպրոցների վերատեսչութեան պաշտօնին: Յովհաննիսեանը շատ վաղ է գրել սկսել: Դեռ աշակերտական սեղանից նա գրում էր ոտանաւորներ և իր ընկերներից միայն շատ քչերի մօտ էր կարդում: Այդ ժամանակներում ձեմարանում համարեա միշտ աշակերտական թերթեր էին հրատարակւում, որոնց մէջ Յովհաննիսեանը ղետեղում էր իր սկսնակ երկերը: ձեմարանում զանազան ժամանակ հրատարակւում էին «Մըրջիւն», «Մանկական գրիչ», «Струя» և այլ թերթեր, որոնց մէջ երբեմն գրում էր նաև Յովհաննիսեանը: Նրա առաջին ոտանաւորը, որ 1880 թւի Աղբիւր ամսագրի համարներից մէկում տպագրւեց՝ մի թարգմանութիւն էր Առնոյից և Աղբիւրից առաջ ղետեղւել էր աշակերտական «Յոյս» թերթում: Սակայն գրական ասպարէզ նա դուրս եկաւ միայն 1882 թւին, երբ Արարատում տպագրել տւաւ Գեօթից արած իր մի նոր թարգմանութիւնը:

80-ական թւականներին Լազարեան ձեմարանի մի խումբ հայ ուսանողներ հիմնեցին «Գրական ընկերութիւն» անւամբ մի խմբակցութիւն, որի անդամներն, առնաւաղ տարին մի անգամ, պարտաւոր էին ունենալ տներ կարգալ իրենց ընկերներին: Գնալով այդ ընկերութիւնն ընդլայնեց իր գործունէութիւնը և սկսեց հրատարակչութեամբ էլ զբաղւել: Այս ընկերութիւնը չորս համար գրքեր հրատարակեց և, հինգերորդի (Յ. Յով.) հրատարակութիւնն էլ մի կերպ գլուխ բերելուց յետոյ, դադարեց գոյութիւն ունենալուց:

Ընկերութեան անդամներից մի քանիսը մի օր «պալերմօ»-ում հաւաքւած խօսում են այդ առթիւ և տեսնում, որ կարիք եղածի չափ փող չունին. որոշում են հանգանակութեան դիմել և այդ մասին ոչինչ չասել Յովհաննիսեանին: Արդէն պէտք եղած գումարի կէսը հաւաքել էին, երբ Յովհաննիսեանին յայտնում են իրենց նպատակը. վերջինս ընկերական այդ հոգատարութիւնից և անկեղծութիւնից արտասոււմ է՝ 87 թւին տպագրւում է նրա երկերի առաջին փոքրիկ ժողովածուն: Այնուհետև Յովհաննիսեանն իր ոտանաւորներն ուղարկել է հայկական զանազան հրատարակութիւնների և միայն 1908 թւին Բագրի Հայոց Կոլտուրական Ընկերութիւնը հրատարակեց նրա բանաստեղծութեանց աւելի լրիւ ժողովածուն, ուր սակայն շատ ոտանաւորներ, մեղ անհասկանալի պատճառներով, տեղ չեն բռնել:

Բացի ոտանաւորներից Յովհաննիսեանն ունի նաեւ արձակ գրեթէ քներ: Նորա ոտանաւորներից մի քանիսը թարգմանւած են ոտեսերէն. բայց նա ինքն էլ հէնց ոտեսերէն լեզուով ոտանաւորներ ունի:

Վերջերս նա թարգմանեց Իւշկէիչի «Թագաւոր»-ը, որ Հ. Հր. Ընկերութիւնը տպագրութեան յանձնեց և «Հանրային Մատենադարանի» համարների շարքում զետեղեց:

Երեսուն տարի...

Ահա մի թիւ, որ ուրիշների համար շատ աննկատելի կերպով անցնելով, կախարդական ներշնչմամբ աղմկում է Յովհաննիսեանի կեանքի տարիներում: Երեսուն երկար ու ձիգ տարիներ են անցել այն օրից, երբ մեր գրական աննախանձելի ասպարէզում, իր ապագայ կեանքի բարելաւումը մոռացած, ոտք դրեց սիրոյ ու թախծի, ոգևորութեան ու կարեկցութեան պատկառելի երգիչը:

Երեսուն տարի... մի չնչին ժամանակամիջոց մեզ՝ շատերիս համար, բայց մի անընդհատ յաւէրժութիւն Յովհաննիսեանի թովչութեանը: Եւ ո՞վ է այն միակ ընթերցողը, որ չգիտէ «Արագն եկաւ»-ի ստեղծագործողին, ողջ գիւղացիութեան հոգսերը մի փոքրիկ հատիկի մէջ զետեղողին: Ո՞վ է այն ապրող անձը, որ

«Լուռ կաց սիրս իմ, այս աշխարհում
«Դարդ իմացող չես գտնի».

ոտանաւորի ապրումներն իր սեփական ապրումներ չի համարում: Անշուշտ եղակի է այն դժբախտների թիւը, որոնք չգիտեն թէ՛

«Լաւ է ազատ լաց քնիլը, քանց դարդ
Տանիլն անմուկն»:

Երեսուն տարի է եղերում այն օրից, երբ նա գեղեցկութեան ու սիրոյ պատկերին երկրպագելու պատւէն ստացաւ: Այդ օրւանից նա մեղանեց գեղեցկով, սիրով և կարեկցութեամբ: Խօսել այն մասին, թէ ինչ ազդեցութիւն է ունեցել նա մեր մանուկ սերնդի հոգու և սրտի կազմակերպման վրայ, մեզ հեռուն կտանի: Միայն կասենք, որ անթիւ գրագէտ մանուկներ անթիւ անգամ ոգևորւել են նրա երկերով... Իսկ ոգևորւելն հոգու այն ամենայնարմարին դրութիւնն է, երբ նա շատ շուտ ու հեշտ է զանազան զգացմունքների հաղորդակից դառնում և ցանկացած ուղղութիւններն ընդունում: Որ և է զգացում վարակիչ դարձնելու համար անհրաժեշտ է այդ ուղղութեամբ դրգոել հոգին՝ ոգևորել: Իսկ Յովհաննիսեանի ոտանաւորները շատ անգամ են սիրով, խրախուսով, կարեկցութեամբ և այլ վեհ զգացումներով մեզ ոգևորել, դրգոել, ուրեմն և դոցանով վարակել մեզ: Իսկ նորա լեզւի, ոճի ազդեցութիւնը խօսմանուրանալի է մեր քիչ բանաստեղծներից շատերի վերայ: Յովհաննիսեանի հայերէն լեզւի հոյակապ շէնքը մի օրինակելի ուղեցոյց է գեղեցիկ գրել ցանկացողի համար:

Ինչպէս յայտնի է գրականութիւնը մի հայելի է, որի մէջ արտացոլում ու պատկերանում է միջավայրի և էպոխայի բարքերը, ձգտումներն, իդէալներն ու գաղափարները:

Որքան յղկած, կոկւած է հայելին, այնքան պարզ, այնքան ռեւիւֆ է անդրադարձնում իր շրջապատը. որքան մշակուած՝ ճոխ է գրականութիւնն, այնքան օրինելի և ռէալ են իրական աշխարհն ընդգրկող, կեանքի ողջ բարդ մեխանիզմը պատկերացնող նորա միջի փաստերը:

Այդ է գրականութեան միսիան և իր այդ պաշտօնին նա միշտ էլ հաւատարիմ ծառայել է, թէև զանազան դարեշրջաններում և տարբեր ժողովուրդների մօտ աւելի կամ պակաս յաջողութեամբ: Թէ գրականութեան այս կամ այն ճիւղն ինչ ուղղութեան ու նպատակի պիտի ծառայի, դա էպոխայի տրամադրութիւնն է որոշում: Այսպէս միջնադարի գրականութեան էական և աչքի ընկնող կողմը եկեղեցին էր: Եկեղեցին էր, որ տէր ու տնօրէն էր դառել ժամանակի փիլիսոփայութեան-սխոլաստիկային, որի գլխաւոր հիմքն աւելի շուտ եկեղեցական հայրերի քարոզած գաղափարներն էին, քան աչալուրջ քննադատութեան և ուսումնասիրութեան պտուղները:

Չնայած կրօնական խնդրում մարդկային ինտելիկետը ոչ մի դեր չունի կատարելու և դորանում առաջնությունը միայն և միայն սրտին է պատկանում, բայց և այնպէս եկեղեցին իր հուժկու աւտորիտետը տարածել էր նաև մարդկային զգացումներին ու դատողութեան վերայ, որը եկեղեցուց դուրս ոչինչ խոհական և բանական չէր ուզում տեսնել: Նա էր, որ ուղղութիւն էր տալիս դարի ճարտարանպետութեան, որի սիրած ոճը, միջնադարեան կեանքի ձգտումները լաւ պատկերացնող գոթական ոճն էր, ժամանակաւոր կեանքից դէպի յաւիտենականը տանող իր սրածայր արկաններով:

Միջնադարը կամաց կամաց տեղի է տալիս իրեն շատ բաներում հակասող մի նոր ուղղութեան: Նորան յաջորդում է մի ուրիշ շրջան և ահա փոխւում է գրականութեան խարակտերը: Ազատելով եկեղեցու հպատակութիւնից, մարդկային միտքը խիստ ազատ է զգում իրեն և ժամանակակից գրականութեան համարեա բոլոր գեղարարոյն խնդիրներով զբաղւում է և աւելի կամ պակաս չափով հետաքրքրւում: Այս շրջանը վերածնութիւնն էր, որ իր յատուկ գունաւորումը տւեց գրականութեանը: Վերածնութեան թեմաները բոլորովին նորութիւններ չէին... Համաշխարհային գրականութեան պատմութեան մէջ ոչինչ իբրև բացարձակ նորութիւն առաջ չի գալիս: Ինչպէս անհնար է ներկայ ժամանակի մասին

խօսել, որովհետև վերջինս դատողութեան համար կամ անցեալ է կամ ապառնի, բայց ոչ երբէք ներկայ, այնպէս էլ չի կարելի գրականութեան մէջ մի ապստիլատ նոր ուղղութիւն մատնանշել:

Ամեն մի շրջան նախընթաց շրջանի մնացորդների և յետագայ շրջանի տրամադրութեան ազդեցութեան պրոդուկտն է: Այսպէս անհնար է որոշել այն ուղիղ սահմանը, որտեղ վերջանում է վերածնութիւնը և սկսւում բարենորոգման շրջանը, կամ մատնանշել այն մոմէնտը, երբ խորհրդաւոր ու դէպի յաւերժութիւնը ձգտող ռոմանտիզմը տեղի է տալիս դաժան ու բծախնդիր ռէալիզմին:

Մի անգամ արդէն ասացինք, որ գրականութիւնը շրջանի ու միջավայրի տրամադրութեան համեմատ փոխւում ու նրա գունաւորումն է ստանում: Եւ յիրաւի՝ Իպպ. Տէնն ասում է՝ «վստահութեամբ կարելի է ասել, որ եթէ մէկն ուզում է հասկանալ գեղարուեստագէտի ճաշակն ու տաղանդը, հասկանալ այն պատճառները, որոնք դրել են նորան պոէզիայի կամ գեղարուեստի այս կամ այն տեսակն ընտրել, առաւելութիւն տալ այս կամ այն տիպին կամ կոլորիտին, այս կամ այն զգացումները պիտի որոնել հասարակութեան ընդհանուր բարքերի ու տրամադրութեան մէջ»¹⁾

Բանաստեղծութիւնն էլ գրականութեան մի

1) «Философия искусства». Ипп. Тэнъ. перев. съ франц.

մասը լինելով, այսպէս թէ այնպէս պիտի արտայայտող հանդիսանայ դարեշրջանի ու միջավայրի ձգտումներին ու վերապրումներին, պիտի արտայայտիչ դառնայ կեանքի շատ երակներին իրենց բոլոր դրական ու բացասական գոնաւորումներով: Ծիշտ է բանաստեղծութիւնն աւելի անհատական բնոյթ է կրում, բայց չէ որ բանաստեղծող անհատն էլ ենթակայ է իր շրջանին ու միջավայրի մտաւոր ու բարոյական ապրումներին, չէ որ ամեն մի անհատ իր հոգու էական գծերով միջավայրի հարազատ ու տիպիկ արտայայտութիւնն է առնասարակ: Ահա այս հանգամանքների ազդեցութեան և ուժի շնորհիւ է, որ ինդիվիդուալիստ պոէտն անգամ կտրուած չէ դարից ու շրջանից և անհատական տենչերի, ձգտումների, գաղափարների ու որոնումների մէջ ժամանակի ոգին ու տրամադրութիւնն է արտայայտում:

Այսպիսով բնաւ չցանկանալով ժխտել այն, որ բանաստեղծը խիստ ընդգծւած ու շեշտւած կարող է արտայայտել իր անհատականութիւնն այս կամ այն երկում, կամ խիստ տիպիկ կերպով տալ իր հոգեկան ուրոյն աշխարհը, բայց այնուամենայնիւ, համոզւած ենք, որ նոյն միջավայրի էական ձգտումների ու դատողութեանց կրող ու արտայայտիչ է հանդիսանալու:

Յիշեալ պարագաներին ենթակայ է ամեն մի բանաստեղծ, իհարկէ, աւելի կամ պակաս չափով: Բայց պատահում է նաև մի քիչ այլ երևոյթ:

Այն, որ որեւէ անհատ-գրող, հակառակ գնալով հասարակական ընթացքին և տրամադրութեան, շնորհիւ իր տաղանդի, մտքերի և գրութեան շեշտի, կարողանում է յեղաշրջել այն ու մի նոր և ուրոյն ուղի մատնանշել: Այսպիսի տաղանդներ շնորհիւ է, որ այս կամ այն ուղղութիւնը կամաց կամաց տեղի է տալիս մի ուրիշ ուղղութեան: Սակայն սորա համար էլ հասարակական տրամադրութեան մէջ պիտի յարմարաւոր՝ թէկուզ չգիտակցած, հոգ լինի պատրաստուած, այլապէս ամեն մի նորութիւն, գոնէ առ ժամանակ, մոռացութեան կմատնւի:

Սովորականը սակայն առաջինն է, այսինքն, որ անհատն արտայայտիչ է դառնում շրջապատի տրամադրութեան:

Սա գեղարւեստի մի, և ըստ մեր դատողութեան միակ ստոյգ, հասկացողութիւնն է, որն աւելի է տարածւած: Կայ նաև մի այլ հասկացողութիւն. — «Գեղարւեստը՝ գեղարւեստի համար»: Այս բնորոշման տակ մենք չենք հասկանում և չպիտի էլ հասկանալ այն, ինչ որ ընդունում են շատերը: Այսինքն չպիտի ընդունել, որ գեղարւեստն առօրեայ կեանքից պիտի միանգամայն կտրւած լինի և գեղեցիկն ու գեղարւեստն արտադրի հենց լուրջ գեղեցկի ու գեղարւեստի համար: Այսպէս վարւելու մենք կրկնակի պատճառներ ունինք: — Նախ՝ որ անհար և տպոյթիւտ կերպով անիրականաւրի է, որ մարդկային մտքի, մարդկային

4733-55

հոգու արտադրութիւնը միանգամայն կտրւած լինի կեանքից: Որովհետեւ ինչ է իսկական կեանքը, եթէ ոչ հոգու և ուղեղի համերաշխ գործունէութեան գիտակցւած ապրումների մի անընդմիջ շարք: Իսկ ի՞նչ է մտքի և հոգու արտադրութիւնը, եթէ ոչ այդ գիտակցւած ապրումների ու տենչերի ֆորմալ ձևակերպումն ու նկարագիրը: Էականապէս դոքա միևնույն բաներն են, որ տարբեր կողմերով են մեզ հանդիսանում. մէկը՝ ռէալ և իրական ապրումների միջոցով. միւսն՝ այդ ապրումների ձևակերպւած ֆորմալով-պատկերով: Այսպէս «գեղարւեստը՝ գեղարւեստի համար» հասկացողութիւնը, որ կեանքից կտրւած լինելն ի նկատի ունի, եթէ պարզ ֆորմալայի վերածելու լինինք՝ կստանանք «կեանքը՝ կեանքից դուրս», որ, ինչպէս տեսնում էք, մի ծիծաղելի պարադոքս է:

Երկրորդ պատճառն էլ այն է, որ եթէ ընդունենք էլ, որ գեղարւեստն իր էութեան ու գաղափարով ծանրակշիռ ու գերազոյն մասով ամենից առաջ ու ամենից շատ էստետիկան, գեղեցիկը, բարին և դուրեկանն ի նկատի ունի, այն ժամանակ էլ կամայ թէ ակամայ կեանքին է շողկապւում, կամայ թէ ակամայ մարդկային ընութեան, հոգու բարդ աշխարհի այս կամ այն տարրի բաւարարման է ծառայում: Այսպէս է, որովհետեւ էստետիկան, գեղեցիկն ու բարին ինքն ըստ ինքեան մի մի ռէալ գոյութիւններ չեն, որ առանց կեանքի էլ իրենց բաւարարման միջոց-

ներն ունենան, այլ դոքա մարդկային կեանքի որակումներ, ընդորոշումներ և գնահատումներ են:

Մարդկային բոլոր գործերը, եթէ չեն ուղուստացարկ և ապարդիւն անցնել, պիտի յօգուտ մարդկանց ծառայեն: Հարստութիւնը նրա համար է, որ մարդ նրանից օգտւի, գիտութիւնն էլ նրա համար է, որ մարդկանց համար ուղեցոյց լինի, գեղարւեստն էլ պիտի որ և է էական օգտի ծառայէ և ոչ թէ լոկ դատարկ բաւականութեան համար լինի ¹⁾:

Ահա այս համոզմանց և ըմբռնումների կողմնակից լինելն է, որ մենք էլ, ըստ Պլատոնի և Ռուսոյի ուստիւիտար հայեացքի, չենք ասի, թէ «մի ֆունտ բուրդ մանեխ աւելի օգտաւետ է, քան մի հատ ոտանաւոր գրեյլը»: Չենք ասի, որովհետեւ գեղարւեստի դերը մեծ է կեանքի մէջ:—Մի թէ մեծ ծառայութիւն չէ այն, որ նա կերտում է մարդու հոգին, նրբացնում է մեր հակումներն ու ճաշակը, մշակում՝ մեր զգացումներն ու տենչերը:

Ներկայիս համար խիստ խորթ է գեղարւեստը գեղարւեստի համար հասկացողութիւնը, ասում է Չերնիշևսկին, կամ ինչպէս Ժ. Չանդն է ասում՝ «գեղարւեստը, եթէ միայն գեղարւեստ է, խիստ անզօր է»: ²⁾

Եւ յիշուի, արդի գրականութեան լաւագոյն

1) Литературные характеристики А. К. Бороздинъ. СПб.

2) Ж. Зандъ. Е. Каро.

ներկայացուցիչներն անգամ դերձ չեն ժամանակի ազդեցութիւնից և նորա, բոլորն էլ, մեծ մասամբ տենդենցիոզ երկեր են արտադրել և շատ յաճախ, դադարելով գեղարուեստագէտ լինելուց, թեւակոխել են հրապարակախօսութեան սահմանը:

Քառասունական թւականներին և էլ աւելի ուշ Ռուսաստանը երկու կուսակցութեանց կռիւներն էր ապրում: Արեւմտեան Եւրոպայից եկած գաղափարներն, այնտեղ յարմար հող գտնելով և սկզբում մի բաւականին զօրեղ կուսակցութեան — արեւմտականների (Западники) ձգտումներն ու իդէալները դառնալով, անհաշտ կռիւ էին յայտարարել հայրենասէրների յետափառ հայեացքների դէմ: Արեւմտականները, Պետերբուրգում կենտրոնանալով, ձգտում, ջանք էին թափում Ռուսաստանին էլ մասնակից անել լուսաւոր եւրոպայի գիտութեան պտուղներին: Իսկ սլաւեանասէրների (славянофилы) կուսակցութիւնն ընդհակառակը, արեւմտականների ձգտումներէ մէջ տեսնելով իրենց հայրենիքի կորուստն ու անկումը, մեծ եռանդ էր գործ դնում Ռուսաստանը յետ պահել արեւմուտքից եկած հոսանքներից և այդպիսով ապահովել հայրենիքը վերահաս վտանգից¹⁾:

1) Բացի այս երկու կուսակցութիւններից կար նաեւ մի երրորդը «Պաշտօնական Ռուսաստան» անունը:

Ահա այսպիսի մի փոթորկոտ շրջան էր ապրում ծաղկող Ռուսաստանը, երբ Դորպատում (Դւրիւ), Լադարեան ձեմարանում և քիչ ուշ Ռուսաստանի այլ և այլ կենտրոններում ուսում և կրթութիւն էին ստանում մի քանի հայ պատանիներ, որոնք շատ համկանալի պատճառներով չէին կարող չհետաքրքրւել Ռուսաստանի այդ իրարանցմամբ:

Չենց այս ժամանակներում էր, երբ Պետերբուրգի մի քանի հայ ուսանողների մէջ ծնունդ է առնում մայրենի գրականութեամբ զբաղւելու միտքը և իր մեծ ոգևորող ու կառավարողը գրտնում յանձին մի շատ ջանասէր և տոկուն երիտասարդ բանաստեղծի, որն իր բանաստեղծութիւններով այդ խմբակի սիրտն էր կազմում: Դա Ռափայէլ Պատկանեանն էր, որին ամենայն վրստահութեամբ Ռուս մայրաքաղաքում հայ տղա-գրութեան և գրականութեան նախաձեռնողների ու հիմնադիրների պատւաւոր շարքում պիտի գետնդել:

19-րդ դարի երկրորդ կիսի սկզբներում Պետերբուրգում արդէն պատահում ենք հայ թերթի ու տպարանի: Նոյն այդ միափայլէն էր, որ իր շրջապատի հայ ուժերից ոգևորւած, նախ տպարանի, ապա նաեւ լրագրի հիմքն է դնում այնտեղ: Պետերբուրգում Ռափայէլն ապրում էր իր, արդէն աշխարհականացած, հօր մօտ, որ քիչ ազդեցութիւն չի ունեցել իր որդու բարոյա-մտաւոր աշխարհի կազմակերպման վրայ:

Այդ շրջանի պատանիներից մի քանիսին վիճակած էր հայ գրականութեան սիւններից դառնալ, ուրեմն այսպէս թէ այնպէս իրենց ուրոյն ազդեցութիւնը թողնել մեր գրականութեան վրայ, գրական յիշեալ կռիւների ոգին նաև մեր մէջ մտցնելով: Այս իսկ պատճառով ահա Ռուսաստանի՝ նկարագրուած՝ ուղղութեանց բաշխումն ու կռիւը չէր կարող անհետանալ անցնել նաև մեզ՝ հայերիս համար, որ այնքան շուտ և այնքան ինքնատիպ կերպով արձագանք տւեց փոթորկող Ռուսաստանի այդ վէճերին: Ահա առաջանում են փոքրիկ ընկերակցութիւններ, որոնցից մի քանիսի նպատակն էր անձեռնմխելի պահել հայրենի աւանդութիւններն, իսկ միւսները ձգտում էին, շատ սովորութիւններ ու ազգային ծէսեր անուշադրութեան մատնելով, նոր գաղափարների տարածման համար ոչինչ չխնայել: Այս խմբակցութիւնները ծնունդ էին հին ու ազգային և նոր ու օտար հայեացքների անհաշտ մրցութեան: Սոքա նոյն իսկ իրենց ափիցիոզ օրգաններն ունեցան և իրենց գաղափարներն ասպարիզի վերայ դնելով, մեծ ջանք թափեցին հնարաւորութեան չափ լայն ու լայն տարածել դոքա հայ իրականութեան մէջ:

Ռուսաստանում տիրող ուղղութեանց արձագանքն էր այս, որ ըստ մեր պահանջների գունաւորւելով իր վէճի առարկան կամաց կամաց փոխեց այնքան, որ վերջը գուտ կրօնական մօ-

տիւններով էին առաջնորդւում իրենց վիճաբանութեանց մէջ:

Հասնում է իննսունական թւականները, երբ հայ ազգի ինքնուրոյնութեան գաղափարն իր զօրեղ գաղաթնակէտին է հասնում:—Իւրաքանչիւր շրջան իր կարիքների և պահանջների ակնոցով է նայում մարդկային ունակութիւնները գնահատելիս կամ որակելիս և պարզ հետևողականութեամբ այժմս պիտի գնահատէին ու արժէքաւոր համարէին այնպիսի գրւածքներ ու երկեր միայն, որոնք ժամանակի տրամադրութեան արտայայտիչ լինելով, չէին խանգարում գրականութեան և շրջանում տիրող ձգտումների տենչերի մէջ եղած հարմոնիան:

Ահա հասարակական այս տրամադրութիւնը, տիրող հայեացքներն են պատճառը, որ այս կամ այն մտածողն իր ժամանակակիցներից չի գնահատւում և տիրող տրամադրութեան անցումից յետոյ միայն նորա երկերն առաջ են գալիս իրրեւ արժէքաւոր ու գնահատելի աշխատութիւններ: Դարեջրջանների այսպիսի շարունացող գնահատումներին իրենց ուժի շնորհիւ այնպիսի մարդկանց առաջացման պատճառ են դառնում, որոնք իրենց շրջապատն արտադրելով, աւելի շուտ քաւրողիչներ, քան գեղարւեստագէտներ են հանդիսանում: Գեղարւեստագէտ, բառիս իսկական իմաստով, մենք չունինք և համեմատական չափով, յարաբերութեան մէջ դնելով միայն հնարաւորու-

թիւն ունինք մէկին կամ միւսին գեղարեւատագէտ անւանել. ժխտելով նրանից քարոզի միտքին: Այս կատեգորիայի տակ կարելի է դնել նաև Յովհաննէս Յովհաննիսեանին: Սա, աւելի քան որ և է մէկը մեր բանաստեղծներից, իրաւունք ունի գեղարեւատագէտ կոչուելու, որովհետև ամենից շատ ու յաջող կերպով սա է ծառայել «Գեղարեւատը՝ գեղարեւատի համար» գրքին: Յովհաննէս Յովհաննիսեանին այդ դասում գետեղելով, մենք բոլորովին միտում չունինք նրանից միանգամայն ժխտել քարոզչի դերն իր տկնդենցիող երկերով, բայց կպնդենք, որ ամենայն իրաւամբ նորան կարելի է յիշեալ ուղղութեան ներկայացուցիչ համարել մեր մէջ:

Ճիշտ այնպէս, ինչպէս ուսն գրականութեան մէջ ֆեոտն ու Տիւտչեն են այն փորձաքարերը, որոնցով հնարաւոր է չափել որ և է ուսն ընթերցողի գեղարեւատական ճաշակն, այնպէս էլ հայերիս մէջ Յովհաննիսեանը պիտի համարւի այն կրիտերիումը, որով հնարաւոր է հասկանալ ու չափել, թէ հայ ընթերցողներից ո՞րն է գեղարեւատի հոգին հասկանալու, գեղարեւատը դնահատելու: Զընդունել Յովհաննիսեանի արժանիքն այդ խնդրում, նշանակում է ժխտել հայ գրականութեան սահմաններում գեղարեւատի հետքն անգամ:

Մարդկայն ուղեղի իւրաքանչիւր արտադրութիւն, — ասում է ֆրանսիացի յայտնի գեղագէտը, —

միայն իր միջավայրով կարելի է բացատրել և որևէ գեղարեւատական երկ լաւ ըմբռնելու համար անհրաժեշտ է ստուգապէս պատկերացնել այն դարեշրջանը, որում առաջ է եկել այդ երկը: Այս իսկ պատճառով ահա արժէ, դոնէ, մի թուցիկ ակնարկ ձգել այն ժամանակի վերայ, երբ առաջ եկաւ Յ. Յովհաննիսեանը:

Նա, Մոսկվայում հրատարակած իր երկերով, հանդէս եկաւ այն ժամանակ, երբ հայ գրական ասպարէզն, համարեա, դատարկ էր: Ինչպէս մեզ յայտնի է, Շահազիզը մի շատ կարճ ժամանակ՝ մի տարի միայն, գրեց. նա կոչւած չէր բանաստեղծելու: Ժամանակի այլ և այլ պարագաները ստիպեցին նորան գրիչ վերցնել և այն, ինչ որ պիտի ասէր քարոզով, ստանաւորով արտայայտեց: Նա ընտրեալ հրապարակախօս էր, ինչու և երկար ընդհատուած չէր կարող: 1890 թւին Շահազիզն երգեց իր կարապի երգը, որում նա զինաթափ է անում ինքն իրեն և կուի (այլ ոչ բանաստեղծելու) ասպարէզը յանձնում է մատաղ սերնդին: Ահա այսպէս հրապարակից հեռացել էր «Երազ»-ի և «ազնիւ ընկեր»-ի հեղինակը, իր յետնորդներին աւանդ թողնելով «սիրել հայրենիքն անդաւաճան ջերմ սիրով»:

Գամառ Քաթիպան, որ մի ժամանակ հմայել ու դիւթել էր ամբողջ հայութիւնը, այժմ շատ ուշ ուշ էր հրապարակ ելնում, իսկ նրա գլուխ գործոց «Մայր Արաքսի»-ն, որ մի չտեսնւած

ժողովրդականութիւն էր վայելում, նորութիւն չէր արդէն: Սպասւում էր մի նոր, թարմ երգչի...

Եւ ահա հիւսիսից գալիս է բանաստեղծութեանց մի փոքրիկ փնջիկ, որ շատ բանով էր տարբերւում նախորդներից ու մի նոր հոսանք է մտցնում մեր մէջ: Այս հոսանքի ուժն ու թափը էին սէրն ու գեղեցկութիւնը, սուգն ու վիշտը, որ ցուրտ հիւսիսից ջերմոտ մեղեդիների մեղմիկ տողերով հնչեցրեց Յովհաննիսեանը: Այս անգամ էլ մայրենի երկրից չլսեց ազգի մեծ որդու ձայնը: 1887 թւին Յովհաննիսեանի ընկերների ջանքերով Մոսկվայում հրատարակւում է նրա բանաստեղծութեանց առաջին փոքրիկ ժողովածուն:

Ինչն է այդ ժողովածուի աղն ու համը կազմում... դուրսուղն ու ծուծը հոգեկան ապրումների բազմազան վարիացիաներն են, որոնք ամեն մի ապրող անհատի հոգուն հարազատ ու ընտանի են: Սակայն բոլոր բանաստեղծութիւններն ի մի են հաւաքւած սիրոյ ու վշտի զօրեղ շնչառով: Ինչպէս մուգիկայի ակկորդները գալիս են գոյն ու վեհութիւն տալու մելոդիային, այնպէս էլ սէրն ու վիշտն ամենուրեք մի կապ, մի յօդ են հանդիսանում պոէտի բազմերանգ ապրումներն ի մի ձուլելու, մի ամբողջութեան վերածելու:

Յովհաննիսեանը լիրիկ է, ուրեմն և իսկական տէր իր բոլոր զգացումների ու հոգեկան աշխարհի. և քանի այս կոչմանը նա հաւատարիմ է, միշտ

նորա տողերը խիստ հնչիւն են: Փորձենք հանել նորա բանաստեղծութիւններից բոլոր լիրիկ երկերն, այն ժամանակ կմնայ մեզ անծանօթ մի բանաստեղծի ստեղծագործութիւն, գոնէ ոչ մեր սիրած, ժողովրդականացած Յովհաննիսեանը: Եւ քանի նա հարազատ արտագրիչ է իր հոգեկան ապրումներին, միշտ էլ անուշ, միշտ էլ քաղցր է հնչում նորա հարմոնիան:

Բայց երբ նա փորձում է դուրս գալ իր բնածին զգացմանց բնագաւառից, մեզ, համարեա, միշտ էլ խորթանում է նորա մուգան և մենք մոռանում ենք մեր առաջ սիրոյ ու վշտի դայլալողին, գեղեցկի երկրպագողին, սգացող պոէտին: Իւրաքանչիւր անհատ իր ուրոյն կոչումն ունի կատարելու, որից դուրս գալ և այլ աշխարհ թեկոխելը խիստ դատապարտելի է... Յովհաննիսեանը քնարերգու է, ուրեմն և այլ մոտիւններ երգելու ունակութեամբ օժտւած չէ: Այս նորա հոգուն օտար մոտիւնները միշտ էլ վտանգ են սպառնում, մի ինչ որ անհարազատութիւն մտցնելով նորա խիստ բնածին սիրոյ, կարեկից ու տենչացող հոգու հնչիւն երկերի մէջ:

Բաւական ինքնատիպ ու բնորոշ միսիայով է Յովհաննիսեանը մեր մէջ հանդէս գալիս: Ռուս պոէտ Նադսոնի պէս նա էլ վիշտ ու սէր, կարե-

կցութիւն ու գեղեցկութիւն երգելու պատւէն է ստանում՝

Եւ մասալ մուսա ժպիսն երեսին
Առաջին անգամ ինձ երեւեցաւ,
Նա գեղեցկութեան, սիրոյ պատկերին
Երկրպագելու ինձ պատւէր տուաւ:

Եւ նա երգում էր՝

Նազելի վիշտի կուս սկան օրսի,
Անուշ վայելքներ սիրոյ արեցման:

Այս տղերն աւելի քան ստոյգ են բնորոշել
Յովհաննիսեանի միտքն ու կոչումը և մինչև
վերջն էլ նա պիտի հաւատարիմ մնար դորան, որը
և խիստ մեծ արժանիք կհամարէր, բայց նա
երբեմնակի ակամայից շեղումներ է անում, որով-
հետեւ՝

Անցան տարիներ, եւ ներքին մի
ձայն

Մի նոր հուր վառեց իմ յուզում
հոգում,

ասում է նա: Այդ ձայնը նրան հրաւիրում է
հակառակ չգնալ կեանքին և քանի որ թաղարի-
զում մահառիթ կռիւ է տիրում, նա անհոգու-
թեամբ սիրոյ մեղեդիներ չպիտի հնչեցնէ: Այդ
ձայնը կարծես Պուշկինի վեցթեան քերթվրէն լի-
նի, որ վերածնելով վերջինիս, պատւիրում է
նրան «ПЛАГОДОМЪ ЖИИ СЕРДЦА ЛЮДЕЙ». Դժբախ-
տաբար Յովհաննիսեանին չի տրւում այն յար-

մարութիւններն, ինչ որ ողես մեծ գեղարեստա-
գէտն է ստանում, որ նախ քան նոր գործունէու-
թեան կոչւեն ամբողջապէս վերածնում է և կա-
տարելութեան հասնելով, Լեւոնտովի գործի
պէս կարողանում է ասել՝ «Въ очяхъ людей читаю я

Страницы злобы и порока.»

Մինչդեռ Յովհաննիսեանը գործունէութեան
նոր թաղարիզում չի կարողանում Պուշկինի դերը
խաղալ մեր մէջ, որովհետեւ նոր գործը նորանոր
ունակութիւններ էր պահանջում, սակայն Յովհան-
նիսեանը մնացել էր սիրոյ, թախծի ու գեղեցկու-
թեան նոյն երգիչը:

Տշ-թւի ժողովածուի ժամանակով առաջին
հոտանաւորը «Իմ հայրենիք տեսել ես, ասա» խո-
րագիր կրող ոտանաւորն է, ուր հայրենիքի ջերմ
կարօտն է այնքան անկեղծութեամբ արտայայտ-
ւած: Հայրենի երկրի ամեն ինչը խիստ գրաւիչ է
նրան և նա մեծ կարօտով է յիշում գոհար խա-
ղողը, սիրաշունչ երկինքը, արտոյտի երգերը,
հարաւոյ դուստրը:

Եւ դո՛ւ տեսնո՞ւ ես նո՛ւ գանձն անգրեմ,
Դեմով հրեւեակ, հասա՞յն փարթաւ
Հարաւոյ դուստր, հեա՞յդրեմ աչերին.
Նրբուցն ալ վարդ, ժպիսն անթաւամ...
Սրբասնոց այրած բնուշ աչերին
Քաղե՞լ ես համբոյր, որ բաղըր է մեզից:

Ինքն ըստ ինքեան մեծ թեմայ չէ այս, բայց

գնահատել է իր պարզ զեղումներով, բիւրեղ զգացումներով:

Իբրև մտածող-պոէտ հանդէս գալով, Յովհաննիսեանը պիտի նախ որոշէր իր ապագայ անելիքն ու այն ուղին, որով իր գործունէութեան ընթացքում գնալ կցանկանար: Եւ, յիշաւ, շատ չի անցնում, երբ նրան այդ միտքը զբաղեցնում է նա շուտով գրում է իր «Երկու ճանապարհ»-ը, ուր նրա առաջ երկու ուղի է բացւում: Դոցանից մէկը նորան տանում է դէպի բախտաւոր, նւիրական աշխարհը, ուր երկնքից օրհնած սիրոյ դարունն է միշտ ծագում և որտեղ նազելի կուսի վառ աչերում նա դրախտավայել վայելչութիւն պիտի գտնի, իսկ միւս ճանապարհը դուրս է բերում մշակող բազկի կարօտ, փշոտ, տատասկոտ անապատ, ուր վարդի փոխարէն փուշ է կանաչում, ուր կեանքը մեռած, օդը խեղդող է... Ըստ երեւոյթին շատ պարզ է, թէ որը պիտի ընտրել այս ճանապարհներից: Սակայն բանաստեղծի արժանիքն էլ հենց դրանում է, որ նա ընտրութիւն անելու մէջ դժարանում է և վարանած դռնում՝

Եւ ես կանգնւած եմ եւ խոր մթնածում,
Ո՛ւր իմ աննստաւ քայլերս ուղղեմ,
Արդեօք երկուսից ես ո՞րը րնջեմ:

Այսպիսի տատանման ըրպէսքան խիստ տառանձնայատուկ են քիչ թէ շատ աչալուրջ մարդու համար, որ անկարող լինելով տարբեր տեսակէտ-

ներով միմեանց հետ մրցող հոգեկան երկու ապրումների մէջ ընտրութիւն անել, վարանում տատանման մէջ է ընկնում:

Իւրաքանչիւր քայլ մարդկային կեանքում որակման երկու տեսակէտ ունի.—նեղ անձնական, ուր ամեն ինչ անհատականի հետ է յարաբերութեան մէջ դրւում, ուր դէպքերն ու երեւոյթներն անհատական անդորրութեան ու բարօրութեան ակնոցով են դիտւում ու գնահատւում: Եւ երկրորդ՝—հանուր մարդկային վերացական, որտեղ վերջիններս մասնակի հանգամանքներից, ժամանակից ու տեղից անկախ են քննւում, ուր ամեն ինչ չոր իմացութեան կերտւած պրիզմայով է անցկացւում: Առաջինը զբաւիչ է, հեշտ հասանելի ու շահաւէտ, բայց առօրեայ, մանր, իսկ երկրորդը վիշտ ու հոգսեր նիւթող ու դժւարին, բայց բարձր, վսեմ ու արժէքաւոր: Հոգեկան այս խիստ սովորական նպրումների ընտրութեանն է պատահել Յովհաննիսեանը, ինչու և վարանել է, որովհետեւ աչալուրջ ընտրութիւն է ուղում արած լինել: Մեզինք դեռ շատ առաջ Գիօթէն ասել է՝ «Իմ մէջ միմեանց հետ սերտ միացած երկու ոգիներ կան, որոնք միմեանց հետ անընդհատ կռոււում են, դոցանից մէկը լի է սիրով դէպի այս աշխարհը, իսկ միւսը ձգտում է դէպի երկնային իր հայրենիքը»: Պիտի ասել, որ այդ ոգիները միայն նրա մէջ չեն բուռն դրել, բոլոր աչալուրջ ու հոգով զարգացած մարդկանց սրտերը դոցա-

բնակարաններն են, դոցանից իւրաքանչիւրը ձգտում է իր հակույններին բաւարարութիւն տալուն ծառայեցնել մարդկանց: Վերևում յիշւած որակման երկու տեսակէտների ոգիներն են զոքա, որոնցից մէկը կապում է մեզ մեր անհատական շահերին, իսկ միւսը տանում է դէպ երկնային իր հայրենիքը—դէպի հանուր մարդկայինը՝ վերացականն ու անպայմանը: Այսպէս ասած, զոքա մեր խղճի մրցող ձայներն են... Ահա այս ձայներն, այս ոգիներն են, որ Յովհաննիսեանի մէջ ևս մտնելով, խանգարում են այն ճանապարհներից մէկն ու մէկի ընտրութիւնը:

Սակայն տոկուն է երիտասարդ բանաստեղծը, որովհետեւ զիտնալով հանդերձ, որ առաջին ճանապարհը նորան տանելու է դէպ երջանկութիւն, իսկ երկրորդն արցունք ու լաց է խոստանում նրան, այնուամենայնիւ նա առաջինը չի ընտրում, որովհետեւ անձնական բարօրութիւնները չեն, ասում է նա, որ կեանքի նպատակ են կազմում: Յովհաննիսեանն առաւելութիւնը երկրորդ ճանապարհին է տալիս, որովհետեւ այնտեղ գործի, թէև փշալից, բայց վսեմ ասպարէզ կայ: Վերջնական ընտրութիւնը սակայն չարեց, չարեց, որովհետեւ վստահ չէ իր ուժերի վերայ: Ճիշտ է, սա մի բաց, մի պակասաւոր կողմ է Յովհաննիսեանի մէջ, բայց դատապարտելու արժանի չէ հենց նրա համար, որ անկեղծօրէն խոստովանում է, որ ընտրու-

թիւն արդէն ինքը չէ, այլ քայքայիչ և շինարար կեանքը, որին և վերապահում է ընտրութիւնը՝

Եւ ես կանգնած եմ եւ խոր
մթսածում...

Կեանք, ինձ երկուսից ո՞րն
ես պատահում:

Անկախ այս բոլորից պիտի ասել, որ Յովհաննիսեանը մեծ հաւատով է կեանք մտնում և ազնիւ ու վսեմ գործի համար պատրաստ է շատ բան զոհելու: Այսպէս է լինում սովորաբար նոր կեանք մտնելիս և հոգեկան խանդավառութեան այս սովորական էտապով պիտի անցնէր մեր երիտասարդ պոէտը: Մեզնից շատերը գուցէ էլ աւելի վառ յոյսերով են կեանք մտել և գուցէ երդւել նաև, որ հաւատարիմ կմնան իրենց «նախկեանքեան» իդէալին, բայց դաժան կեանքի այլասեռող ճիւղանները շատ շուտ են ստիպել ամաչելով յետ վերցնել մեր որոշումները և իրենց թելադրածի պէս վարժել:

Կեանքը մի դաժան դեսպոտ է. որին յաղթահարել շատ քիչ ընտրեալների է յաջողւում: Եւ երջանիկ է նա, ով միշտ կարողանում է բարձր ծածանել այն դրօշը, որի տակ մնալը սկզբից է երդւել: Սակայն, ցաւ ի սիրտ, պիտի ասենք, որ Յովհաննիսեանն այդ քիչ ընտրեալներից չէ՝ սովորական մահկանացուներիցս միայն նրանով տարբերւում այդ խնդրում, որ կեանք մտնել

չի արել այն պարզամիտ ուխտը, որից յետոյ ստիպուած լինէր յետ կանգնել:

Գուցէ և նա որեւէ ուխտ-նպատակ ունի, որ շատ հաւանական է, բայց մեզ չի յայտնում: Շատ անգամ սակայն այդ առթիւ ակնարկներ անում է, առանց այդ մեզ պարզելու: Այսպէս նա ասում է՝—

Լուդուդի նման ես ծովն րնկնում—
Արդեօք միւս ափն ինձ պիտի հանեն
գոռ ալիքներ...

Կամ մի այլ տեղ աւելի մեկին է արտայայտում այդ նոյն միտքն, ասելով՝

Իբրեւ մի նաւորդ ալեաց երեսին
Գնում եմ անյոյս, վտերից րնկնւած...
Եւ պիտի հասնե՞մ մի օր փարոսին
Կեանքի կասաղի ճոսանքից փրկւած:

Այդ փարոսն ու ափն անշուշտ նորա նպատակն է, որի ինչ լինելը մութն է թողնում մեզ: Սակայն փաստն այն է, որ Յովհաննիսեանը ակնյայտնի նպատակ չի դրել իր առաջ և միտում-չերով թեւաւորւած չենք աշխատի, հոգեբանական անալիզի ենթարկելով նրա երկերը, որեւէ նպատակ տեսնել նրա առաջ: Այս երեւոյթը մի նկատելի բաց է Յովհաննիսեանի գործունէութեան հէջ:

Այս բոլորից սակայն չպիտի հետեւեցնել, թէ միանգամայն առանց կոչումի է կեանք մտել,

որովհետեւ ասացինք, թէ նորա մատաղ մուսան ինչ է պատւիրում նրան և նա ինչ է երգում:

Ճիշտն ասած նա իր ինչ լինելը գեղեցիկ կերպով ըմբռնել է և լոկ ֆորմալ սանկցիա չի տւել իր երկերում:

Շատ չի անցնում՝ ընդամենը մի տարի միայն, և նրա սրտում հիասթափումն է բուն դնում... Այժմս արդէն տենչանքով է ուզում հասնել այն բոլորին, որոնք արհամարհել ու անարժէք էր համարել իր գործունէութեան սկզբում: Եւ «Ախ տէք»-ի մէջ նա գրում է՝

Քննուե վարդերն ինձ բարձ լինին,
Վառ կանաչից իմ վերմակ,
Նոցա բոյրը զրաւրազին
Ծծեմ անվերջ ես անյագ:

Եւ աչագեղ կոյսն ականջիս
Իւր մեղեդին մեղմ հնչէ
Եւ հերարձակ սիրով վզիդ
Փարե քննուե փաղափե...

Ահա ցանկութիւններ, որոնց նա տեսնում է՝ թէկուզ երազով հասնել: Եւ միթէ դա «Երկու ճանապարհ»-ի մէջ նրան ժպտացող հետեւալ տրուութիւնը չի, որին չուզեց հասնել.

Այնտեղ զգում եմ, փառքամ, երջանիկ
Պըլոււելու եմ իմ կեանքի օրեր.
Աչագեղ կոյսը հայեացք չճաղիկ

Պարգեւում ե ինձ, եւ սրբանքեք
Նոնիների քակ պիտի գրուիս հանգչի
Նորա մարմարիոն կուծիին նազելի...

Տեսանք, որ այս կեանքը նա անսպասելի
համարեց, էլ ինչո՞ւ է ապա զղջացել...

Կեանքն է այդպէս տրամադրում մարդկանց:
Նա ստիպում է ոչ միայն հակասութեանց մէջ
ընկնել, այլ նաեւ շատ ամօթաբեր քայլեր անել:
Իրականութիւնն ու չոր դատողութիւնները շատ
յաճախ, գուցէ և միշտ, չեն համապատասխանում
միմեանց: Նոքա շատ անգամ իրար բաղխում,
միմեանցից խուսափում են: Իդէալներն իդէալ-
ներ էլ պիտի մնան և միշտ օդում սաւառնեն. թէ
չէ, երբ իրականութեան մէջ պատւաստեցին,
կփոխեն իրենց բնոյթը և կղաղարեն իդէալ դառ-
նալուց: Իրականութիւնը, գործնական աշխարհը
իդէալների խորթ հայրենիքն է, որ շատ դժա-
րութեամբ է նոցա իւր մօտ ընդունում:

Գնալով Յովհաննիսեանի իդէալներով լի,
շատ անգամ կենսութիւն, հոգին մոռալուում, մթա-
գնում է, և կասկածն ու երկմտութիւնը յա-
ճախ անբաժան են դառնում իրարից: Այստեղ
կամաց կամաց փոխում է նրա վերաբերմունքը
դէպի իր շրջապատը: Ամեն ինչ այժմս կասկա-
ծելի է.— և վայելչութիւն խոստացող ճակատա-
գիրը, և շողացող արեւը, և կուսի սէրը, և ման-
կական ժպիտը... Այս՝ դէպի միջավայրը քննա-
դատօրէն, աշալուրջ վերաբերւելու առաջին սիմպ-

տոմն է, նորա գործնական աշխարհայեացքի
կազմակերպման ակնյայտնի նշանը: Սա նրա
ինտելլեկտի դէպ կայուն վիճակն անցնելու պրո-
ցէսն է, որ զուգադիպում է նրա բանաստեղծա-
կան գործունէութեան առաջին տարիներին: Այս-
տեղ Յովհաննիսեանը դադարում է պառնասի գա-
գաթներում սաւառնելը և աշխարհիկ կեանքին
յարմարեղ իր գործունէութիւնն է սկսում: Սովո-
րաբար այսպէս է լինում մի համոզումից դէպի
միւսն անցնելու ժամանակ: Այս անցման շրջանի
բովանդակութիւնը կապ կա՞ծ է կազմում—կապ-
կա՞ծ դէպի նախկին ըմբռնումներին ճշ-
մարտութիւնը և կապ կա՞ծ դէպի նոր
գաղափարներին սխալ լինելը: Սա տիե-
զերական դատողութեան մի թէօրեայ է, որով
ընթացել և ընթանալու են բոլոր հաստատուն
աշխարհայեացքի տէր անհատները: Այսպէս է
կազմակերպում մարդկային ինտելլեկտը և իր
անխառն ու անթերի դադափարներն արտադրելու
բարձր ունակութեան հասնում:

Յովհաննիսեանն էլ կասկածով է սկսել նա-
յել իր ապագայի վերայ. այս պատճառով էլ նա
միայն երազով ու երեւակայութեամբ է այժմս
կարողանում թողնել իր մանուկ օրերի նազելի
աշխարհը, ուր ամեն ինչ այնքան հաշտ, բարեկա-
մական աչքով էր նայում նրան:

Հետաքրքիր է, նա դիտմամբ է թողնում
այդ նազելի վայրը, թէ՞ ստիպում է այդպէս

վարելու: Անշուշտ վերջին պատճառով: — Նա հոգով դեռ նոյնն է, դեռ նոյն ցանկութիւններն ու տենչերն են նորա հոգին ալեկոծում՝

Եւ կամենում եմ սեր երգել միայն
Եւ քաղցրութիւնը մաքուր հասակի,
Անուշ ժամերը անամպ խնդութեան,
Կենդանի հրնաւնք կուսական սթի-
Քայց չի կարողանում, որովհետեւ

...միշտ ակամայ լարերը բեկբեկ
Տխուր են հնչում օրհներգը սիրոյ,
Ել չի երեւում ինձ սերը երբեք,
Իբրեւ վառ գեղմունք երջանիկ հոգւոյ:

Պարզ է, որ սէրն այլևս նրա հոգու վառ գեղմունք չի հանդիսանում, այլ իբրեւ նախկին յուշերի մի բեկոր, որ նորան սէր է երգել տալիս: Հոգեկան այդպիսի մի դրութեան ապրումից յետ ժամանակւայ արտադրութիւն պիտի համարել Յովհաննիսեանի «Երգ»-ը, որ իսկապէս հոգու վառ գեղմունք չի:

Կեանքը, որպէս պաղատող սրտի հառաչանք, նորա ականջին վշտի ու թախծի մեղեդիներ է միշտ փսփսում, ինչու և նորա քնարը խորթանում է ուրախ մոտիւնների համար: Կեանքը պատւիրում է՝

«Այնեղ, ուր արցունք, օրբայ եւ աւեր,
Ուր լսում ե լոկ հառաչք լալագին,

Քո երնարիցը բող ուրախ ձայներ,
Ով քուռա երգիչ, բրնաւ չլսին...

Իսկ Յովհաննիսեանի գործունէութեան վայրը հայ իրականութիւնն է, որ արցունքի, շղթայի ու աւերի հայրենիքն է, ուրեմն և Յովհաննիսեանը չէր կարող ուրախ ուրախ ձայներ հնչեցնել, որովհետեւ այդ չէր համապատասխանում շրջապատում տիրող տրամադրութեանը: Եւ յիշաւ՝ Յովհաննիսեանն այլևս չի հնչեցնում զարնան ցնծալից իր հին մեղեդիները, որովհետեւ իբրեւ հայութեան հարազատ զաւակ պիտի որ միանար միւսներին և ասէր՝

Ես ել միայն կոծում, միայն հառաչում—
Իմ լացն եմ խառնում րնդհանուր ուրբին:

Սակայն նա յոյս ունի, որ մի օր այդ հառաչանքին ու լացին վերջ է լինելու, երբ կկարողանայ, հսկառակ բաղդի տնօրինութեան, գտնել իր ուզածը:

Եւ դեռ անվնաս շարունակում եմ
Իմ նաւապարհը, դեռ հաւասարով,
Թե գուցէ մի օր ես գտնում եմ
Այն, ինչ չկամի բաղդը տալ սիրով:

Եւ այս հաւատը նրան երբեմն ուրախացնում, թարմացնում է:

Մարդկային հոգեկան աշխարհում ամեն մի փոփոխութիւն անշուշտ իր պատճառներն ունի: Դոցանից շատերի պատճառը պիտի արտաքին

աշխարհում որոնել կամ շրջապատի ազդեցութեանը վերագրել: Հոգին իր ձգտումներով երբեք չի սիրում խորթ մնալ տիրող շրջապատին: Նա հարազատանալու, ձուլուելու մեծ հակումն ունի: Պատմութեան էությունից մէջ դժուար թէ մատնանշին շրջապատին հակառակ գնացող այնպիսի կայուն և երկարատև ապրումներ, որոնք այսպէս թէ այնպէս հակումն ունեցած չլինին իրենց զարգացման ընթացքում, մեղմանալով կամ զօրեղանալով, համակերպւել շրջապատի կուլիկտիւ տրամադրութեանը:

Միջավայրն ամբողջապէս փոխում է ու յեղաշրջում մարդուն, և սա շատ յաճախ ստիպւած է լինում թողնել իր անհատական աշխարհի տեղն ու ձգտումները և ընդհանուրի տրամադրութեանը յորմարւել: Եւ այս յեղաշրջումը կատարւում է շատ անգամ մեր անհատական կամքից անկախ: Ահա նման հանգամանքների շնորհիւ Յովհաննիսեանը ստիպւած էր հրաժեշտ տալ իր անհոգ վիճակին և շրջապատին համակերպւել:

Մինչ այդ նա ամբողջ ուժգնութեամբ երգում էր համբոյր ու սէր, չքնաղ կոյս, վայելչութեան ժամեր, կուսական սրտի վիշտ. մինչդեռ շրջապատը խիստ հակապատկեր էր ներկայացնում: Պարզ է, որ նրա հոգեկան այս բարձր տրամադրութիւնը չէր կարող երկար շարունակւել և վաղ թէ ուշ պիտի համակերպւէր շրջապատին: Պայմաններն այնպէս էին, որ Յովհաննիսեանը

թէկուզ բնագլխաբար պիտի հասկանար, որ ժամանակ չէ սէր ու անհոգ ընդէներ երգել այնտեղ, ուր սուգ ու աւեր, քաղց ու աղքատութիւն է տիրում: Եւ, յիշուել, նրա անհոգ լինելը երկար չի շարունակւում, որովհետև ներքին մի ձայն գալիս է նորան սթափեցնելու և յայտնելու.

Սիրոյ զւարճութեան մեղեցիկների
ժամանակ չե, ով անհոգ երգիչ.

Գնալով այս զգացումն այնքան է զօրեղանում, որ բանաստեղծը կարիք է զգում իր նախկին մոտիւններին վերջնականապէս հրաժեշտ տալ, որովհետև նրա վրայ ինչպէս կապար ծանրանում է կեանքի պիտոյքը մարդկանց չարութեան և նա գրում է՝

Մընաք բարով արեւ, գարուն
Եւ խնկաբոյր ծաղիկներ,
Կարկայանոս վթակ սիրուն,
Կանաչագգես բլուրներ.

Մնաք բարով, համբոյր եւ սէր,
Դեմով հրեշտակ կոյս չնհաղ,
Վայելչութեան պայծառ ժամեր,
Քաղցր ժպիտ, կեանք մասաղ...

Այս հրաժեշտով նա մի ներդաշնակութիւն է առաջացնում շրջապատի ու իր երգածների մէջ և իր քնարը նւիրում է վիշտ ու տանջանք, լաց ու հառաչանք երգելու.

Աղբաօսութիւն ես սիրեցի,
Խեղճի լացը, հառաչանք,
Ես ֆնաբքս նըւիրեցի
Վիճեք երգելու եւ Տանջանք:

Այսպիսով նա միանգամայն յեղաշրջւում է
և երգւում այլևս ուրախ ու զւարթ երգ չերգել,
որովհետև շրջապատը սգացող է.

Ես կփրեմ ֆնարն ոսկի,
Թե որ նրա լարերից
Ներշնչուրեան, ուրախ երգի
Թուչեն ձայներ ոգելից:

Բայց մինչ քրք պիտի այսպէս ողբալ.

Մենք պիտի ողբանք մինչեւ բացւի
Անամպ երկինք նոր գարնան
Սուրբ հայրենեաց նորոգ կեանքի
Մկրտութեան Յորդանան...

Ըստ երևոյթին Յովհաննիսեանը բաւականու-
թեամբ չի բաժանւում արդէն հրաժեշտ տւած իր
մոտիւններից, որոնք, ինչպէս երևում է, նրա հո-
գու բնածին էլէմենտներն են կազմում և այն
հրաժեշտը լոկ ակամայից է տւել. և ահա թէ
ինչու՝

Տեսնում ես շուրջդ կարիք եւ զրկանք
Եւ ստիկութեան ճնշող շղթաներ.
Նղբարբոյ, կեանքից չտեսած գգւանք
Վաղ հաւակել են հոգեմաւ ցաւեր:

Եւ պարզ է, որ շրջապատի այս դրուժիւնը,
նոյն իսկ նրա ցանկութեան հակառակ կստիպէր
նրան այլ լինել. քան որ ինքն էր ուզում և Յով-
հաննիսեանը, եթէ կամենար էլ, չէր կարող այդ
տրամադրութեանը հակառակ դիրք բռնել. և
յիբաւի՝

Չես կարողանում ֆնուլ մասնեով
Ոգեւորութեան երջանիկ ժամում,
Դիպչել լարերին, քե հլու ֆնարով
Ներգելու լինիս մի անհոգ խնդում:

Իսկ որ այդ անհոգ խնդումը նրա հարազատ
ապրումն է, երևում է նրանից, որ նա զայրանում
է, երբ իր այդ զգացումին համակիր խօսք ասող
չկայ:

Որ նա այն հրաժեշտը ստիպւած է տալիս,
երևում է նրանից, որ բանաստեղծը հոգով դեռ
կապւած է իր հրաժեշտ տւած մոտիւնների հետ
և նոյն իսկ այն աստիճան կարիք է զգում իր նախ-
կին ապրումների դարձին, որ թէկուզ հրաշքով
ուզում է յետ բերել այն կրակը, որ մանկութեան
օրերին ունէր:

Բայց եթե կայ յիբաւի
Հրաւ ասածն աշխարհում,
Եւ հրաւով կվառւի
Հանգաւ կրակն իմ հոգում,

Կամրացնեմ ես նրան
Ինչպէս մի բերդ անառիկ...

Իմանալով հանդերձ, որ նոցա գալուստն իր համար մի պատրանք է, դարձեալ ցանկանում է այդ յոյսով ոգևորւել և շրջապատից լսել, թէ վաղ կամ ուշ նոքա դառնալու են:

Խաբիւր ինձ դարձեալ շէնդ ցնորփով,

Թե ծով-ծով աչերն անճման կուսին
Սիրսս անուշ ճենչով դեռ յուզեն պիտի...

Մի քանի անգամ առիթ ենք ունեցել ընդունելու, որ Յովհաննիսեանը խիստ մեծ նշանակութիւն է տալիս շրջապատի տրամադրութեանը և սեփական վճռականութեան ոգին շատ թոյլ է նրա մէջ: Յաճախակի նկատել ենք, որ նա փոխանակ իր ուժերով մաքառելու այս կամ այն երևոյթի դէմ, բաղդին ու ճակատագրին է թողել այդ... երևում է, որ խիստ ջերմ հաւատ ունի նա դէպի նախախնամութեան հուժկու և շատ բաներ տնօրինող ուժը: Որքան էլ համակրանքով ու ակնածութեամբ նայելու լինինք Յովհաննիսեանի տաղանդին, այնուամենայնիւ չենք կարող չնկատել, որ դա մի պակասաւոր կողմն է նրա մէջ:

Սակայն հիվ է նրան ստիպում անել ու երգել այն, ինչ չի ուզում: Միթէ լռելն աւելի լաւ է, քան ակամայից հրապարակ ելնելը: Բայց նա լռել չի կարողանում, որովհետեւ նրա այնքան զգայուն սիրտը, անծայր չարիքը տեսնելով, կըտրատւում է. յուսահատութիւնը, լացն ու հառաչը

նրան մաշում են, և նա զգում է, որ «յանցանք է լռել, երբ այսչափ մեծ է և անծայր չարիք»:

Այս նորանոր երևոյթները քիչ քիչ կորցնում, անհետացնում են կեանքի այն բոլոր զրաւչութիւնները, որոնք մի ժամանակ նրա վառ յոյսերի աղիւրն էին: Եւ միշտ էլ, երբ բանաստեղծը հնարաւորութիւն է ունենում կետրոնանալու և մի աչալուրջ բաղդատութիւն անելու իր ներկայ ու անցեալ կեանքի մէջ, միանգամայն այլ պատկեր է տեսնում:

Աշխարհի աղմուկից հեռու մտածելիս, նա միշտ էլ նոյն հարցն է տալիս իր այն զրքերին, որոնցով յոյս ունէր կեանքի խորհուրդը գտնելու:

«Ուր է ձեր նաեկին հրապոյր թովչական,

Ո՛ւր գաղտնիք ձեր սփոփիչ զօրութեան...»

— հարցնում է նա, սակայն դոքա, որ մի ժամանակ շատ խօսուէն էին և ամեն ինչ խոստանում էին նորան, այժմս լուռ են և անզօր՝ որեւէ ճանապարհ ցոյց տալու, ինչու և կեանքը նորա համար դարձեալ մի մութն ու անմեկին խորհուրդ է: Բայց բաւական չի, որ կեանքը մի խաւար գիւղերի է նման, այլ և գայթակղեցնող է ու չար, որովհետեւ

Որպէս մի սիրեն կախարդում ե մեզ

Ու թունաւորում մի նենգ օծի պէս:

Սակայն միայն դոքա չեն, որ բնոյթը փոխած են պատկերանում նրան... կեանքում ուրիշ երևոյթներ ևս այդպէս են հանդէս գալիս:

ինչո՞ւ այդքան երերուն, այդքան անկայուն է
 կեանքը... Մի՞թէ այդ պրոցէսի մէջ մի տնօրինող,
 մի կառավարող ձեռք կայ, որ մարդկանց տան-
 ջելու և յուսահատեցնելու համար, նախ լաւ ու
 զեղեցիկ է ցոյց տալիս ամեն ինչ, իսկ յետոյ
 բնոյթը փոխում, այլասեռում է... Պիտի նկատել,
 որ կեանքը բնաւ փոփոխող, բնաւ անկայուն ու
 երերուն չէ: Նա միշտ էլ գնացել ու գնում է մի
 և որոշ՝ ղէպի տիեզերական մեծ նպատակը տա-
 նող ճանապարհով: Մարդիկ են միայն, որ զանա-
 զան միտումներով ու սեփական նպատակայար-
 մարութեամբ են բարուրում նրան: Իւրաքանչիւր
 անհատ՝ աշխարհ գալով, հաւակնութիւն ունի
 որ և է այլ բան անել, քան որ հնարաւոր է
 կեանքի իշխանութեան սահմաններում, ամեն ոք
 ուզում է իր ուժերն հակադրել կեանքի նորմալ
 ընթացքին և մի նոր ուրոյն բան անել... Այս
 պարագաների շնորհիւ է, որ առաջանում է մեզ
 հանրածանօթ ի դէպ լաւ և ան աշխարհի գոյու-
 թիւնը, որն իսկապէս ոչինչ է, եթէ ոչ ոչալ,
 իրական աշխարհին ֆիկտիւ, կեղծ աշխարհ հա-
 կադրելը: Ըստ այսմ պարզ է ուրեմն, թէ ինչո՞ւ
 իւրաքանչիւր անհատ երիտասարդ հասակում,
 երբ նա դեռ ընդունակ չէ կեանքի ստոյգ բնոյթը
 նկատելու և ըմբռնելու, աւելի իդէալական, աւելի
 երազող՝—ուրեմն և աւելի անհաստատ ու երերուն
 հողի վերայ է կանգնած, քան մեծ՝ հասունացած
 հասակում, երբ կեանքի բոլից անցնելով՝ չի կա-

ջող չնկատել, որ իր ընդունածները խիստ բաղ-
 խւում են իրականութեանը: Ահա այն բուն պատ-
 ճառը, որ մարդկանց աւելի գիտակից հասակում
 ծնում, առաջացնում է յոռետես ըոպէներ, յուսա-
 հատութեան ժամեր, հիասթափութիւն, կեանքի
 ձանձրոյթ, որոնք գնալով աւելի ու աւելի թանձ-
 րանում են ու հիւժում մարդու:

Նոյն այս երեւոյթին ենք պատահում նաև
 Յովհաննիսեանի կեանքում: Մատաղ հասակի վար-
 դագոյն պատկերներն այլ ևս չեն երևում նրան և
 զարնան ցնծալից մեղեդիներն այլևս չեն հնչում:
 Ինչու գնալով մթագնում է ապագան և զալիս
 են յոռետեսութեան ժամեր: Այսու ամենայնիւ
 պիտի ասել, որ մեր բանաստեղծներին ամենից
 շատ կենսունակութիւն Յովհաննիսեանն ունի.
 Իւրաքանչիւր դառնագիր ըոպէից յետոյ նորա
 մէջ էլի վառ է մնում այն յոյսը, թէ ապագան
 կբարեւաւորի: Այդպիսի շատ ըոպէներից յետոյ
 կենսուրախ յոյսեր են բարուրում նրան և այս
 կողմից նա խիստ աննկուն է:

Զգի՛սեմ ինչո՞ւ, երբ մառախլապաս
 Կախում ե երկից, եւ սրբիս վերան
 Վիճե ե ծանրանում, եւ միջ յուսահաս
 Տեսնում եմ մրբիկ ցօաւուն՝ ձմրան,—
 Ես երազում եմ մի չգնալ գարուն.
 Ոսկի արեւով, եւ ջերմ, եւ պայծառ,
 Կանաչ դաւորայք, լեռներ զարդարուն,
 Վտակն առաջիս վճի՛ս ու կայտառ:

Տարերքի դաժանութիւններէց նա չի վախնում կամ յուսահատում, այլ ընդհակառակը՝ հենց այսպիսի բոլէշներին նրա մէջ այն միտքն է ծնում, թէ շուտով դորան հակապատկեր մի դրութիւն է գալու, երբ ոսկի ու ջերմ արևով լուսաւորւած կայտառ ու վճիտ գետակն է խոխովելու։ Նորա յոյսը դէպ երջանիկ ապագան, նորա կենսունակութիւնը խիստ աչքի է զարնւում։ Թէկուզ այսօր մութն է արեւ, թէկուզ բաղդը խորթ մօր պէս դառը թունով լի կեանքի բաժակն է առաջարկում նորան, բայց էլի նորա մէջ ամուր ու հաստատ է այն յոյսը, որ վերջ ի վերջոյ կգայ մի օր, երբ կցոլայ վառ արշալոյսը և անցեալի ցաւերը մոռացած, նա ոգևորութեան արցունքներ կհոսեցնէ։

Ասենք այստեղ ոչ այնքան նրա հաւատն ու յոյսն են դեր խաղում, որքան նրա հասկացողութիւնն ու գիտակցութիւնը։ Որ այդ մոռախուղն էլ, յուսահատութիւնն էլ, մրրիկն էլ կանցնեն, դոցա ոչ այնքան նա հաւատում է, որքան գիտակցում, որ հենց այդպէս էլ պիտի լինին։ Յովհաննիսեանի ներքին համոզումն է, որ ամեն ինչ անպատճառ անցնելու է.

Թե չար, քե բարի, խից քե վիճս անել՝

Կանցնեն գեղ երազ, ինչպէս ամեն բան...

Ոչինչ ընտելեան մէջ կայուն ու յարատւ չէ. ամեն ինչ աւերի ու մոռացութեան զոհ է։ Նոյն իսկ մեր էութիւնն էլ բնութեան մի ծաղր է.

Ողջը լոկ ծաղր է անսիրտ բնութեան
Եւ սէր, եւ հրեւանք, համայն գեղեցիկ
Ջոճ է աւերի եւ մոռացութեան։

Եւ այսպէս խաբուսիկ է ոչ միայն դրսի աշխարհը, այլ և մեր դատողութեան ու մտքի ողջ ստեղծագործածը։

Եւ այն բոլոր, ինչ ինքնահաւան
Ասեղծում է միտքս վառւած, բորբոխւած,
Ձեւնալու է շուտ ծխի նրման։

Կեանքն էլ անկայուն հոսուն է ամեն բանի նման։ Իսկ ինքն ըստ ինքեան ինչ է կեանքը. — հոգու զբաղան ու բացասական ապրումների մի խառնուրդ։ Սէրն ու ատելութիւնը, կասկածն ու հաւատը՝ միախառնելով, կեանքի առաջացման պատճառ են դառել։ Եւ պարզ է, որ կեանքի անվերջ սլացումը տեսնելուց և դորա դադարման կէտը չիմանալուց յետոյ, նա պիտի հրաժարւէր նրանից, հետաքրքրելով միայն, թէ ուր են թըռչում նրա սրբնթաց ալիքները։

Կեանքը դատարկ է և նրա վայելքները միայն տհաս պատանու զառանցանք կարող են լինել, իսկ աշալուրջ անձը պիտի հասկանայ, որ նա երբուն է, նա անհաստատ է, ամեն ինչ քայքայում է։

Որպէս մի անուրջ դու պիտի անցնես,
Իսկ ունայն տեղը յուզելով արիւն.
Ամեն քաղցր իպօ դու պիտի տես
Անհոգ բերկուրիւն, եւ սէր, եւ ալիւն։

Ուրեմն ինչ:—Միթէ կեանքն ու բնութիւնը նոյնանում են... Տեսանք, որ ամեն ինչ՝ և սէր և հրճեանք բնութեան ծաղրն էր, իսկ այժմս էլ կեանքն է ամեն ինչ ոչնչացնում: Այսպիսով մի նոր միութիւն՝ մի նոր պանթէիզմ է առաջացնում Յովհաննիսեանը, ուր ոչ թէ Աստուած ու բնութիւն, այլ կեանքն ու բնութիւնն են ձուլում, միախառնում: Ամենազօր բնութիւնը նոյնանում է ամենապարփակ կեանքին: Եթէ ինկատի առնենք փիլիսոփայական այն դատելակերպը, ըստ որի բնութիւնն՝ արտաքին աշխարհը, լոկ մարդկային հոգու պատկերացրածն ու երեւոյթացածն է և ոչ ուշադրութիւն ունեցող մի բան, ապա ուրեմն պիտի միանանք Յովհաննիսեանի առաջ բերած այս նոր պանթէիզմին, միանգամայն խոհական համարելով այն:

Բայց էլ ինչո՞ւ ապրել, երբ կեանքում ոչինչ չկայ, երբ ամեն ինչ դատարկ, ամեն ինչ ունայն է: Եւ ահա բանաստեղծին մի ապատիա է համակում.

Կորցնելու բան չունեմ,
Ոչ գտնելու էլ մի յոյս.
Մեկ է ուր էլ որ լինիմ,
Մեկ է ինձ համար մութն ու լոյս:

Սկեպտիկների ձգտման կէտին է հասել Յովհաննիսեանը և հոգեկան այս ատարաքսիայի ժամանակ նրան այլևս ոչինչ չի ազդում: Բայց այսպիսի կեանքը մահից էլ վատ է,

որովհետեւ կեանքի բոլոր քաղցրութիւններն ու թովշութիւններն չէզոքացած են և բացարձակ ամայութիւն է տիրում: Եւ քանի որ բանաստեղծը շարունակում է ապրել, ապա ուրեմն պիտի մի նոր յոյս գտնի, գտնէ ստեղծի:

Հաւատում եմ, թէ կրկայ մի օր—
Բաղդը երազ չի քիլ մեզ,
Թէ կբացւի նոր փառաւոր
Առաւօտեան վառ շողի պէս:

Եւ այս հաւատը նորան կենսունակութիւն է շնորհում:

Ասացինք, որ գնալով աւելի մեկամաղձոտ, աւելի կասկածոտ է դառնում նա դէպի կեանքը: Բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, երբ ըստ ինքեան ոչինչ փոխւած, ոչինչ խանգարած չէ բնութեան մէջ:—Արտաքին երեւոյթներն այնքան մտատանջութիւն չեն պատճառում նրան, որքան ներքին ապրումներն, հոգսն ու վիշտը:

Լուսնակ գիշեր, անգուն գիշեր
Իտրդեթս հետ ես եմ մեծակ
Սեւ երազներ, սեւ սեւ յուշեր
Հոգիս արիւն աւերակ:

Ինչ կայ աւելի քայքայիչ, աւելի անմխիթարական, քան անցեալի սեւ սեւ յուշերը, որոնք ուղղելու մարդ ոչ մի հնար չունի... Բայց այդ դեռ բոլորը չէ... Նորա անկեղծ խօսքերը թշնամական վերաբերմունք են գտնում շրջապատից,

ինչու և նա որոշում է այլևս ոչ ոքի առաջ չբա-
նալ իր սիրտը:

Ում որ եղբայր անւանեցի,

Ինձ քեզաւի իմացաւ.

Եւ ես ամուր պատանեցի

Շիրիմ սրտումս իմ սեւ ցաւ:

Պարզ է, որ այս դէպքում, երբ նորա ցա-
ւերը ոչ ոք չի ուզում ամոքել, պիտի դարձը նո-
րա կեանքի անբաժան ընկերը դառնար: Նրջա-
պատից այսպիսի անբարեացակամ վերաբերմունք
տեսնելով, բնականաբար բանաստեղծն ամեն
ջանք պիտի թափէր ամփոփւել ինքն իր մէջ և
ոչ ոքի չհաղորդել իր դարձերը, որովհետև միև-
նոյնն է գնահատելու չէին:

Լուռ կաց, սիրտ իմ, այս աշխարհում

Դարդ իմացող չես գտնի.

Մեզ պէտքերին ջուրն է բերում,

Ջուրն էլ մի օր կը տանի:

Յովհաննիսեանի հասարակական իդէալն
աւելի սիրառատ ու ցայտուն է դառնում, երբ նա
թևակոխում է քրտնաթոր աշխատանքի աշխարհը,
ուր ամեն ոք իր մաքուր քրտինքի արժանի վաս-
տակն է սպասում, առանց որի նա կորած է: Հայ
գիւղացիութեան այս ամենադարդոտ կողմը վե-
րարտադրող բանաստեղծութիւններ մենք շատ
սահմանափակ թւով ունինք:

Բանաստեղծը հմտօրէն կարողացել է մի

փոքրիկ պատկերով տալ հայ գեղջուկի կրօնա-բա-
րոյական ամբողջ աշխարհայեացքը և նրա տըն-
տեսական բարութեան ամենամեծ խթանը: Գիւ-
ղացու աշխատանքի թագուհին հողն է. հողն է, որ
պիտի ծնի, բազմացնի նրա կամ հոգսերն ու դար-
դերը, կամ երջանկութիւնն ու բարեկեցութիւնը:

Աստուած էլ պիտի բարեհաճ և սիրալիր վե-
րաբերել դէպի գիւղացին, եթէ ոչ՝ նրա արտը չի
կարող կերակրել նրան. իսկ այս կախւած է վեր-
ջինիս վարած կեանքից: Ահա այս պատճառով նա
զոհարեւելու կարիք է զգում:

Եւ ջերմ աղօթքով Տիրամօր առջեւ

Ես մօմ կվառեմ, ես խուկն կծխեմ,

Որ քեզ պարգեւեմ մի առաս անձրեւ,

Որ քեզ միշտ սիրով նայե խնդադեմ:

Գիւղացին ենթադրում է, որ գուցէ իր շատ մեղ-
քերը չնեւրեն, ինչու և պիտի նոր միջոցի դիմէ,
որպէսզի սովամահ չլինի: Ահա սորա համար նա
գիտէ նաև իր ուժերին դիմել՝ սրտին կենդանու-
թիւն տալու:

Բայց քե այդ շնորհին մեղքերիս համար

Արժանի չլինիմ, ծով կը դարձնեմ

Ես տաք քրտինքն նակսիս արեւառ,

Որ քեզ, իմ հասիկ, ծառա չթողնեմ:

Երևում է, թէ ինչ նախ և համոզումն ունի մեր
գիւղացին Աստուծոյ կարողութեան սահմանի մա-
սին: Նրա կարողութեան սահմանը վերջանում է

այնտեղ, որ գիւղացին իր ուժերին է դիմում: Սկզբում վերջինս աղաչում է Նրան, իսկ հակառակ դէպքում, առանց Նրան էլ կկարողանայ ջրել իր արտը:

Հայ գիւղացին միշտ էլ տանջւել ու կեղեքւել է զանազան անձերից-աղաներից, որոնք օրն իրուն հարստահարելու մասին են մտածում: Թէև իսկապէս ճորտութիւն չկայ մեզնում, բայց փողատէր աղայի և պարտապան գիւղացու մէջ եղած յարաբերութիւնն յաճախ աւելի վատթար ու կեղեքող է, քան կլինէր ճորտատիրութեան ժամանակ:

Էգուց էլի աղան կը գայ.

Նրա սիրքս միտս անկրօնում

էլ ամպի պես պիտի գոռայ.

«Շուտով, Գրիգոր, փողերը բե՛ր.

էլի չկա՞յ, կովդ հանի...»

Ախ, Նազով ջան, այն ի՞նչ բան եր,

Մի՞տք ե հերու, Տե՛ր, Դու փրկի:

Հոգեկան այսպիսի բազմերանգ մոտիւններն յեղյեղելով, ըստ երևոյթին Յովհաննիսեանն իր անհատական հոգու ամենաբնածին ու յարատեւ ապրումը չի բոլորում և վերջը միայն վերջնականապէս դորան է դառնում: Սա մեզ վաղեմի ծանօթ նրա կասկածն է... Կասկածը նորա հո-

գում ծնած նոր էլեմենտ չէ. այդ եղել է Բանաստեղծի մէջ դեռ պատանի հասակում և գնալով լոկ զօրեղացել, ընդլայնել ու կայուն վիճակի է հասել:

Կասկածը՝ դէպի կեանքի բարօր ապագան, Յովհաննիսեանի հոգու ամենասկզբնական ու կայուն ապրումներից միակն է, որ սև ժապաւէնի պէս անցնում է նրա սկսնակ երկերից մինչև ամենավերջին՝ այդ տեսակէտից խիստ կատարելութեան հասած ոտանաւորը: Բանաստեղծին, եթէ յաջողւել է մի ուրոյն ամբողջացած աշխարհահայեացք տալ իր լիրիկ երկրում, դա եղել է իր այդ հաստատուն ապրումի-կասկածի շնորհիւ:

Դիտենք նրա ամենաառաջին երկերից մինչև ամենավերջինը. միշտ և ամենուրէք հանդիպում ենք խիստ ընդգծւած ու շեշտւած կասկածի ու կեանքից խուսափելուն... Մի տարբերութիւն, որ կայ՝ դա հետեւեալն է.—մինչդեռ իր բանաստեղծութեանց սկզբում Յովհաննիսեանն այդ երգել է լոկ իբրև մի զգացում-մի ցանկութիւն, վերջը նա դորան ձգտում է իբրև մի խոհական և ինտելլեկտուալ նպատակի:

Այս խնդրում Յովհաննիսեանը հասել է իր նպատակին և պիտի սպասել, որ նա դադարի որոնումներից և հանգիստ ու անդորր զգայ իրեն: Եւ ահա սա մի շատ անմխիթար դրութիւն պիտի համարել Յովհաննիսեանի համար, որովհետև գեղարուեստագէտի համար «ամենաերկիւղալին հան-

գտանալն է: Հասնել ճշմարտութեան և թողնել փնտրելը—կնշանակի դադարել գեղարվեստագէտ լինելուց»¹⁾:

Այժմ տեսնենք, թէ ինչու ենք Յովհաննիս-
սեանին այդ վտանգին ենթակայ համարում:

Վերջերս լոյս տեսած մի ոտանաւորի մէջ
նա, յեղյեղելով իր փայփայած այդ մոտիւրը, ահա
այսպէս է բոլորում իր տենչերը.

Կամ սիրով արբօխ, ինչպէս պատանին
Մասաղ սիրունու գրկումը անուշ,
Գրկուխս գրած երկրի չեւի կրծքին՝
Իւր հետ յաւիտեան բուն լինել տնջուե...

Նորութիւն է սա բանաստեղծի ապրումները
մէջ, թէ՛ մի նոր էտապ նորա հին տենչերի: Ան-
շուշտ վերջինս: Եւ ինչով է տարբերում նրա այս
բանաստեղծութիւնը նախկին մի այլ ոտանաւո-
րից, որ այսպէս է սկսւում.

Ախ, տե՛հ ինձ քաղցր մի բուն
Կեանքից հեռու սլանամ...

Եթէ աւելացնենք, որ այստեղ բանաստեղծի
համար դեռ պարզ չէ եղել, թէ վերջնականապէս
ուր է ուզում սլանալ, կընդունենք նաեւ, որ այդ
ոտանաւորը մի լրացումն է, մի բոլորւած ու ե-
զերւած ամբողջութիւն է «Ախ տե՛ք»-ի:

¹⁾ Этапы творчества

Այս վերջին ոտանաւորի աւելի քան անորոշ
ձգտումը որոշակիութիւն է ստանում հետեւեալ
ոտանաւորի մէջ, որ աւելորդ չենք համարում մէջ
բերել.

Մենակ, միշտ մենակ.—ի՛նչ երջանկութիւն.

Մի գերերկային բերկուրեամբ լցւած

Լսում եմ մտառոյ արթն բաբախիւն,

Համարում ամեն մի վարկեանն անցած:

Հեռու աշխարհի անմիջ ժխտից,

Ամեն խոռվայոյզ կրքերից ազաս,

Վշտի անձնատուր ու անցաւակից

Փայփայում եմ իմ տենչերն հարազատ:

Ո՛հ, ի՛նչ անպատում հոգեզմայլութեամբ

Երագում եմ ես, այսպէս միայնակ

Իբրեւ երկնային մի մօլոր ջինջ ամպ

Յնդել երկնում անհուն կապուտակ.

Ինչպէս ձիւն մաքուր լեռան գագաթին

Արեւի շողից հալուել կուգէի,

Մարգեր շոյելով անցնել մեղմագին

Ինչպէս սօսափուն զարնան գեփիւնի.

Եթէ նոյնիսկ ամեն մի տուն առանձին ա-
ռանձին վերցնելու լինինք, կնկատենք, որ ամեն-
ուրեք միեւնոյն տենչն է նորան զբաղեցնում.—
անէանալ միայնութեան մէջ:

Ասացինք, որ այս մի նորութիւն չի Յովհան-
նիսեանի մէջ, որովհետեւ մի շատ յարանման մո-
տիւ ու արտադրութիւն ունի դեռ շատ առաջ, ուր
խիստ պարզ ու մեկին նոյն միտքն ու ձգտում-

ներն են նորան մտատանջում: Այստեղ այլ և այլ պարագաներից ու դրդապատճառներից յետոյ, նա ասում է՝

Քո ծոցն եմ ձգում, ո՛վ մայր—բնութիւն,
կամիմ հաղորդել քո լուռ հանգստեան
վսեմ խորհրդին:

Ապա շարունակում՝

Եւ գիրկդ եմ բնկնում, հոգիս անխուփ,
Քեզ կամիմ միանալ, ով մայր բնութիւն:

Սակայն մեծ տարբերութիւն կայ սորա և նախկին բանաստեղծութեան մէջ: Այդ տարբերութիւնն ակնայայտնի կդառնայ, եթէ ինկատի առնենք այն բոլոր շարժառիթներն ու նպատակը, որոնցից ծնունդ են առել այս՝ վերջերս գրած ոտանաւորը և սորա նախատիպը—«Աշուն»-ը:

Ահա թէ ինչ.—մինչդեռ «Աշունը» վարձատրութեան, ապագայում ցանկալի դրութեան հասնելու յոյսով է համակւած և բնութեան հարանման պրոցէսն իր առաջացման պայման ունի՝ չէ՞ կրգայ գարուն—կրկին կփայլիս ժպտով մանկական..., կամ քիչ յետոյ՝

Զգում եմ բերկրած, գարունդ յիշելով,

Ու այդ ցնո՞ւք չե, կայ անմահութիւն:

Վերջին բանաստեղծութիւնը հոգեկան կայուն հակումների, ներքին խոր համոզման ծնունդ է—մի էական կէտ, որը միանգամայն բացակայում է «Աշնան» մէջ, որն, ինչպէս ասացինք, արտա-

երևոյթների և դոցանով շախկապուած մտորումների ու ցանկալի դրութեան առաջացումն է:

Եւ «Աշնան» միջի ըոպէական այն ապրումները գնալով հիմնաւորում են Յովհաննիսեանի մէջ և եզերելով նրա տենչերը վերջակէտ են դնում նորա որոնումներին: Արդեօք սորանով Յովհաննիսեանը երգեց իր կարապի երգը:

Մարդկային հոգեկան աշխարհի ամենագորեղ և միևնոյն ժամանակ ամենասովորական ու անբաժան էլեմենտներից է սիրոյ զգացումը: Սէրն ապրում է ժողովրդների ու մարդկանց մէջ անընդհատ, ունենալով, իհարկէ, իր զարգացման որոշ ու տարբեր աստիճաններն ու զուսաւորումները: Ինչպէս ամեն մի անհատի, նոյնպէս և ամեն մի ժողովրդի հոգեկան աշխարհն այս կամ այն ժամանակամիջոցում հակւած է լինում հոգեկան որևէ ուրախ կամ թախծոտ ապրումի, որը դաւերջջանի ու միջավայրի անպայման ծնունդ պիտի համարել: Այդ, ապրումներն իւրաքանչիւր անհատի համար անպայման կարող են գոյութիւն չունենալ:

Հոգեկան այդ ապրումներից ամենասովորականն է սէրը, որով բռնկւում է, համարեա, ամեն մի անհատ: Սէրը տարբեր գունաւորումներով ու զանազան էտապներով շարունակ ապրում է, ապ-

րում է քանի գոյութիւն ունի մարդկային կեանքը: Ինչպէս մեռնում են մարդիկ, բայց մարդկութիւնն, անկախ իր կազմիչ տարրից, շարունակում է ապրել, ճիշտ այդպէս էլ անհետանում է սէրը, բայց սիրոյ զգացումը միշտ էլ անանջատ, անբաժան է մարդկային ապրումներին մէջ:

Սիրոյ տարբեր աստիճաններն ու տարբեր գոնաւորմանց զանազանակերպ արտայայտութիւնները կախած են ընդհանրապէս մարդու տարիքից, իսկ մասնաւորապէս նրա տեմպերամենտից, կրթութիւնից, զարգացումից և միջավայրից: Անհատի տարիքի մեծանալով, սէրը փոխում է իր խարակտէրը, դադարում է նախկին փոթորկոտ, անհանգիստ բնոյթ ունենալուց և, կարծես մարդու գիտակցութեան հետ համակերպելով, աւելի խոհական ու աշաւուրջ է դառնում ու դէպի խելացի ու արժէքաւոր գործերը տանելու մեծ մղիչ հանդիսանում: Համարեա չկայ մի անհատ, որի կեանքի այս կամ այն շրջանում սէրն հանդիսացած չլինի նորա հոգեկան ապրումների զօրեղ տնօրէնը:

Սիրոյ գոնաւորումներից ամենասովորականն է՝ սէր դէպի կինը, որ թէև կարճ ժամանակով, բայց ամենազօրեղ, գուցէ և ամենավտանգաւոր, զգացումն է մեր մէջ: Այս սէրն ուղիղ յարաբերական է մարդկային ֆիզիքական զարգացմանը, որի ամենածաղկեալ շրջանը միևնոյն

ժամանակ սիրոյ ամենավտանգաւոր ժամանակամիջոցն է, երբ այդ զգացումն իր գագաթնակէտին է հասնում: Որից յետոյ քիչ քիչ դէպի անկումն ու մոռացումն է դիմում:

Սոսեւ թէ ինչ է այս սէրը, կնշանակի ընկնել տարտամ բնազանցութեան անկայուն և ենթադրական դատողութեանց մէջ: Սիրոյ բնորոշումը, մեզ թւում է, ոչ ոքի ստուգապէս տալ չի յաջողւի, որքան էլ վերջինս ունենայ դատողութեան բարձր ունակութիւն, արտայայտութեանց յաջող ընտրութիւն և անվրէպ ու անսայթակ ձևակերպումն իր բոլոր մտածածների: Զի յաջողւի, որովհետև մարդկային էրուզիցիան, գուցէ շատ կարող ուրիշ հարցերում, անկարող է հոգեկան այս դրութիւնը բնորոշելիս օգնութեան հասնել: Սէրն հոգեկան տենդոտ ապրումների մի անորմալ շրջան է, որի ըմբռնումը կարօտ է ոչ թէ բացատրութիւնների, այլ գործնական կեանքի անմիջական ու անհատական ապրումների, այլապէս սէրն ըստինքեան՝ մի անմտութիւն կթւայ, լաւագոյն դէպքում փքուն բառերի ու գաղափարների գեղեցիկ շարահարման մի էլլիպսիս: Սէրը չպիտի մետաֆիզիկայի խնդիր լինի և այդ ըմբռնելու համար պիտի կրել, ապրել հոգեկան այդ ուրոյն վիճակը:

Ուրիշի հոգեկան ամեն մի վիճակ ընթանելուն պիտի անպայման կանխած լինի մեր սեփական հոգու նոյնանման վիճակի ընթանումը, որով-

հետև ուրիշի հոգին միայն մերի միջոցով ըմբռնել կարող ենք: Եթէ դու չունիս կամ չես ունեցել հոգու մի կամ միւս դրութիւնը, քեզ բնաւ չի յաջողւի ստուգապէս ըմբռնել ուրիշի հոգու այդ քո մէջ չկրած դրութիւնը: Այսպիսով, երբէք չցանկանալով հոգեկան աշխարհի դիտողութիւնների մէջ այլադիտողութեան դերը ժխտել՝ համոզւած ենք, որ այդ հարցի վերաբերեալ ինտուիցիան ինքնադիտողութեանը պիտի վերապահւի:

Դեռ շատ հնում սէրը բազմաթիւ անհատների ոգևորութեան աղբիւր է դառել և չկայ մի բանաստեղծ, որ իր երկերում աւելի կամ պակաս չափով տեղ տւած չլինի դորան: Սէրն երգել է բազմաթիւ մարդկանցից նորանոր մոտիւններով, բազմերանգ գոյներով և ոչ մի բանաստեղծի սէր ապստիւտ կերպով նոյնը չէ մի ուրիշի: Դոքա որքան էլ նմանւին միմեանց, բայց էլի կունենան իրենց սահմանող ու տարբերող նիւանսները: Յովհաննիսեանի մօտ էլ այդ չէր կարող մոռացւել: Նորա մօտ սէրը բաւականին զօրեղ շեշտւած մի թեմա է, որ երբեմն նուրբ զգացումներից փոխուած անցնում է մինչ տափանքի տանող արտայայտութեանց:

Այս թեման զանազանակերպ ձևակերպումներով արտադրւած է նորա շատ ոտանաւորների մէջ, որոնցից մի քանիսը, բացի ջերմ զգացումներից, արժէքաւոր են նաև իբրև գեղարուեստական գրւածքներ:

Տեսել ենք արդէն, որ բանաստեղծի կարծիքով բնութեան մէջ «բոլորը վաղն է անհետանալու»: Ըստ այսմ Յովհաննիսեանը պիտի ձգտէր որևէ յարատև ու կայուն բանով շախկապել իրեն, ապա թէ ոչ ինքն էլ պիտի չքանար ու անցողակի լինէր: Եւ նա գտնում է մի յենակէտ, որ նորա սաւառնող ու սլացող երևակայութիւնն դադար է կարողանում առնել: Այդ յենակէտը գեղեցկութիւնն ու սէրն է, որ երբէք մեռնելու չեն:

Միայն նա կա'պրի, որ միշտ է անմահ—
Սուրբ գեղեցկութիւն եւ սուրբ զաղափար,
Վե՞ն մի՞հր ազա՞ս կենդանի կը մնայ
Եւ սերն անձնագո՞ն խեղճ եղբօր համար...

Այս սիրոյ օրիելտիւ գնահատումն է, որին համամիտ է նա նաև իր անհատական դատողութիւններով:

Միայն սերը միշտ կմնայ
Իմ սրտումը կենդանի.
Ոչինչ սիրող սրտի վերայ
Բռնանալու ոյժ չունի:

Հաւանօրէն այս է պատճառը, որ նա ամենից յաջող սէր ու գեղեցկութիւնն է երգում:

Սովորաբար ամեն ինչ աւելի գրաւիչ, աւելի գեղեցիկ ու զեղուն է այն ժամանակ, երբ նա հանդէս է գալիս իր բնական յատկութիւններով, իր ջինջ պարզութեամբ և անարուեստ բիւրեղներով: Պարզ է, որ Յովհաննիսեանը պէտք է

սիրոյ այդքան ունիւնք արտայայտութիւնների համար դիմէր ժողովրդական անպաճոյճ, իր արտայայտութեանց համար խիստ հարազատ լեզուին, որով աւելի անխառն ու բնական դիւրահաճութեամբ պիտի հնչէին սիրոյ այնքան նուրբ տողերը: Եւ Յովհաննիսեանն յաճախ այդ լեզւին է դիմել:

Այսպէս մի գեղեցիկ գեղարուեստական ոտանաւոր է նորա «Արազն եկաւ»-ը, որ ժողովրդի հարազատ բարբառով սիրոյ ամենացայտուն տողերից է հիւսւած: Այս երկն այնքան սիրելի է ժողովուրդը, որ բանաստեղծից խլելով, իր սեփականութիւնն է դարձրել և շատ շատերը չգիտեն, որ դա Յովհաննիսեանի գրիչն է արտադրել: Այստեղ մեղմիկ հարցումներով սիրահարն Արազին է դիմում՝ իր եարից տեղեկութիւններ ստանալու համար:

Մեզ թւում է, որ Արազն էլ տենդենցիոզ դեր ունի այստեղ: Նա, որ դարերից իվեր լուռ և երբեմն միայն բողոքող ականատես է եղել ամբողջ հայութեան բազմերանգ վշտերին ու ցաւերին, պիտի որ նաև հայ սիրահարի վշտի աղբիւրի մասին տեղեկութիւններ իմանար և կարողանար ամոքել թշաւ սիրահարի այլեւս սիրտը:

Պիտեմ անուն գիր կր գրեմ,

Արսասուն գես կը շինեմ.

Արա՛գ, ծեղր քրիդ չաւած՝

Իմ սեւ դարդը քեզ կը բերեմ:

Սիրահարի հոգեկան ապրումներն ու դրութիւնն աւելի լաւ, աւելի գեղեցիկ ընդգրկող այս արտայայտութիւններից մենք լաւը չունինք:

Պակաս սրտառուչ տողեր չեն նաև «Ալագեազ բարձր սարին», ուր դարիւր սիրահարն իր հոգեկան այնքան վշտոտ դրութեան նկարագիրն է տալիս: Իւրաքանչիւր ընթերցող դիւրութեամբ կզգայ, թէ որքան գեղուն, որքան սրտառուչ են սիրոյ այդ արտայայտութիւններն, որոնք այսպիսի տողերից են հիւսւած՝

Են ի՞նչ գուռ ա եմ քաշիմ...

Սիրս կաթում ա արիմ,

Այ իմ քառլան, քեւ տուր ինձ,

Թունեմ հասնեմ իմ ետրիմ:

Սէրը, մարդուս խիստ դիւրազգաց դարձնելով հանդերձ, սովորեցնում է ներող լինել զէպ իր սիրոյ առարկան և բնաւ թշնամական վերաբերմունքի չարժանացնել վերջինիս:

Ա՛խ, այդ աչերիդ ես զոն բերեցի

Եւ անհոգ վիճակ եւ սրտիս խնդում:

Շատ բան է զոհւած և պիտի արժանի գնահատմանը սպասել, առանց որի տուժած կլինի սիրահարի ինքնասիրութիւնը և վրիժառութեան ոգով զինած... բայց այդպէս չէ: Թէև այդ կոյսի չքնաղ հայեացքը նորան սէր չի խոստանում և նա խաբւած է, բայց էլի օրհնում է նորան. այն բոլոր ըողէներն համար, որ կոյսը պարգևել է նորան:

Պիտի օրհնեմ ես այն, քեպէս կ'սրնասեւ
Բայց վեհ, հոգեգմայլ հրեւանքի համար,
Որ հոգուս բերիք դու, ինչպէս արեւ,
Ինչպէս խնկաբոյր մայիս կեանքար:

Միայն սիրահարն է ընդունակ այսպիսի վեհ,
հումանիտար զգացմանց և իր շատ զոհաբերութիւնների փոխարէն քիչ վարձատրութեամբ բաւականանալու: Ամեն մի սիրահար կզգայ, թէ որքան սիրահարական է սիրողի այս վերաբերմունքը:

Աշխարհում ամեն ինչ վաղանցուկ է. վաղանցուկ ու խաբուսիկ է նոյն իսկ այն, ինչ որ մարդու կարծիքով յաւերժութեան ստոյգ տիպար պիտի լինի: Սէրը շատ հաստատուն և յաւիտենական է երևում սիրահարին, որ մտքով չի անցնում, թէ կգան օրեր, երբ նոյն իսկ այդ աստուծացման առարկան կիջնի նրա աչքում իր բարձունքներից և մի շատ սովորական անձն կդառնայ: Յաճախ է պատահում, երբ մի դրութիւն կոնտրաստի օրէնքով իր հակապատկեր դրութիւնն է առջացնում. բայց և քիչ չեն այն բոլորները, որոնց մէջ մարդ անէանում է, երբ այլ դրութեանց հնարաւորութիւնն անգամ չգանում է մարդկային երեւակայութեան հորիզոնից: Երկնի անմահներից էլ իրենց աւելի երջանիկ համարած սիրահարների վախճանն այսպէս է նկարագրւած՝

Ժամանակն անցաւ, դու երջանկացար.
Մենակ մնացի ես իմ վեհի նեւ...
Տանջւող բնկերիդ դու շուտ մոռացար,
Եւ իմ երագներ չգացան անհետ:
Քեզանից սիրուն տեսայ շատերին,
Բայց ուրիշ մեկին սիրել չկարացի.
Սիրս դատարկ է. անցած օրերին
Ես «մնաս բարեւ» արդէն ասացի...

Այն ինչ մի ժամանակ այս սիրահարների մտքով էլ չէր անցնում, թէ երբ և է միմեանցից կբաժանւին առանց դժարութեան:

Եւ որքան սովորական է այս... Սիրող կողմերից մէկն առանց միւսի երջանկանում է, իսկ միւսն էլ, հրաժեշտ տալով անցեալի բոլոր յուշերին, իր ուրոյն կեանքն է ստեղծում իր համար: Այլ կերպ էլ սպասելի չէր այս աշխարհում, որ անկեղծութիւնն էլ այլ ասեռւած է:

Սէրը Յովհաննիսեանի մօտ շատ յաջող երգւած թեմաներից է և սիրոյ բոլոր կողմերը գեղեցիկ դուրս է բերւած նրա շատ ոտանաւորներում:

Թշուառ է այն սիրահարը, որի մէջ զօրեղ չէ ինքնասիրութիւնն ու հաստատակամութիւնը, նա պիտի կորցնի ամեն ինքնուրոյնութիւն և առողջ դատողութեան ունակութիւնը և սողայ. սողայ եթէ այդ մօտեցնում է նորան իր սիրած առարկային:

Մի ծպսիդ համար ես կհրաժարուեմ
Առանց գոջալու բոլոր աշխարհից:

Ի՞նչ կայ աւելի վատ, աւելի աննախանձելի,
քան այն դրութիւնը, երբ մարդ կորցնում է
երևոյթներն ու դէպքերն քննդատօրէն անալիզ
անելու ունակութիւնից:

Պատանեկան զեղուն արիւն է եռում սիրա-
հարի երակներում և նա՝ սիրով կուրացած, խըտ-
րութիւն չի դնում գոհարերութեանց մէջ, միայն
թէ անուշ պատրանքներով անցնի օր, տարի: Սա
խիստ բնորոշ է «սիրային աշխարհում», ուր մի
քանի ունայն ու խաբուսիկ ըոպլէներ չհամար
պատրաստ են նոյն իսկ ողջ աշխարհն ու կեանքը
զոհել, որն աւելի արժէքաւոր ու բարձր բաների
մէջ պիտի կայանայ, քան որևէ կնոջ մարմնի ու
գեղեցկութեան երկրպագելը ¹⁾:

Սիրահար Յովհաննիսեանը շատ աւելի հա-
րազատ, շատ աւելի բնածին է արտացոլում
իր երկերում, քան որ և է այլ դէպքերում, սէրն
այնքան իրական և այնքան ստոյգ արտայայտու-
թիւն է գտել նրա ոտանաւորներում, որ մարդ յա-
ճախ մոռանում է նախկին երազող պոէտին և իր
առաջ ոչալ ու անվրէպ պատմազրին է տեսնում:

1) Ըստ մեր դատողութեան «իդէալական» սէրն ան-
գամ արտաքին վայելչակազմութեան և զուրեկանութեան
ծնունդ է: Առանց ֆիզիքական թովշութեան
չկայ սէր:

Ճիշտ է, ըստինքեան գուցէ այս խիստ ա-
նարժէք լինի, եթէ գաղափարի ու խոհականու-
թեան տեսակէտից քննադատելու լինենք, բայց
գնահատելին այն է, որ կեանքի ճշգրիտ պատ-
կերն է տալիս. և Յովհաննիսեանն, իբրև միջա-
վայրի ու ժամանակի ծնունդ, չէր կարող այս
խնդրում էլ երազայնութեան ու ֆանտազիայի
սահմաններում սաւառնել:

Անարժէք կլինէր նրա սէրը նաև այն ժա-
մանակ, երբ կնոջ պարզեւած գգուանքներով և
հեշտալից ժամանցներով միանգամայն կուրանար
նա և չգիտակցէր, որ կեանքում այլ ասպարէզ,
և այլ սիրելու բաներ կան: Բայց միայն զգաց-
մունքներով տարած, սիրող Յովհաննիսեանն է
պատրաստ կուսի ապրշում մագերով կախել ու
մահանալը ամեն մահից բարձր դասել, այն ինչ
դատող, մտածող Յովհաննիսեանը դորան բնաւ
համաձայն չէ: Նա լաւ ըմբռնում է, որ կոյսն իր
պատրանքներով խիստ վաղանցուկ է՝ —

Նզովկ Նուսն, ով գին է օսլիս
Կուսի հեռալից, ջեւր գգուանքներին.
Հրապուրիչ է նա, որպէս վառ մայիս
Նւ գիւրափոփոխ՝ գերք օր գարնային:

Սակայն բանաստեղծն այստեղ հակասու-
թեան մէջ է ընկնում, որովհետև նա ինքը ոչ
միայն գին է տալիս, այլ և չափազանց գնահա-
տում է կուսի գգուանքները:

Ոչ փառքը նորա, ոչ անարգ ոսկին,
Գրկախառնութեանդ եւ ոչ մի վայրկեան,
Երբեք չեն արժիլ, հոգեա՛կ իմ անգին:

Կուսի գգւանքներն ու սէրը գնահատելով
հանդերձ, նա իր սիրտն ամբողջապէս չի տալիս
նորան, որովհետեւ

Սի անկիւն նորա անմեկին խորհում

Այլ սիրոյ համար ես կամիմ պահել:

Այդ սէրը հոգատար կեանքից ծանրաբեռն-
ւածների ու զրկւածների համար է: Նա սիրում է
կեանքի հոգսերից կնճռոտածների ընկերը լինել.
կեանքից հայածւածների հասարակութիւնն է սի-
րում, որի համար և իր սրտի խորքում մի անկիւն
է պահում:

Եւ ղոցա համար ես սեր եմ պահում,

Այդ նակասագրի խորք որդւոց համար,

Որոնց առաջին դուռը չէ բացում

Մխիթարութեան՝ փառսիրտ աշխարհ...

Գնահատելով տանջւածներին մխիթարելը,
Յովհաննիսեանը կուսին էլ է առաջարկում զոհա-
բերել իր սէրը թշւառներին սփոփելու համար.

Տուր ինձ, սիրելիս, եւ ես սերն անբիծ

Այս հառաջանքի հովիթս օանհիմ—

Գուցէ արցունքը ցաւած աչքերից,

Մաւառած նակասից թախիծը խրլեմ:

Շրջապատի խեղճ ու աղքատ զրութիւնը
նորա մէջ կերտում ու մշակում է մի նոր հաւատ,
որի համար նա պարզում է իր զրօշը:

Իմ հոգու ձայնին ես հաւատում եմ,
Եւ աղբասութեան ու երգի համար
Ես իմ դրօշակն ահա պարզում եմ—
Եւ այսուհետեւ հաւատա պայծառ:

Տեսնում ենք ինչպէս Յովհաննիսեանի սէրը
սակաւ առ սակաւ փոխում է իր ընդթը և աւելի
ու աւելի հաշւի առնում հալածանքներն ու կե-
ղեքումները: Այս տենչը նորան տանում է դէպ
ճնշւածների կողքերի ամբողջութիւնը, դէպ հայ-
րենիքի տանջանքներն ու մտորումները, բայց
այս մասին կիսօսենք քիչ աւելի ուշ:

Իր հերթին ասացինք, որ Յովհաննիսեանի
սէրը խիստ սրտառուչ, խիստ հարազատ է ցոլա-
նում իր երկերի մէջ: Բայց պիտի ընդունենք, որ
այդ կատեգորիայի տակ կան նաև այնպիսիները,
որոնք նուրբ զգացմանց ու մաքուր սիրոյ ջերմ
արտայայտութիւններից չեն հիւսւած: Օրինակ
«երգ»-ի մէջ պարզ նկատւում է, թէ ինչպէս սէրը
մոռացւած և աշխարհիկ ցանկութիւնների ազդե-
ցութեան տակ կիրք ու վաւառոտութիւն է ար-
տադրւած: Այստեղ մենք մոռանում ենք նուրբ ու
քնքոյշ սիրոյ այնքան գեղեցիկ երգչին և նանիւր
ցանկութեանց երկրպագուին տեսնում մեր առաջ:

Իրաւունք տու՛ր ձեռք մեղրը օրունիիդ,

Քաղկեմ կամիւր այդ վարդերը բօւրիդ.

Ով որ առնի հոսք շամամ ձեռքիդ

Էլ կարո՞ղ ե քե լի գին թալ իւր կեանքին:

Փնփռ տուփանքի մեծ ջատագովին, յստակ սիրոյ երգչի անկմանը... Սա արդէն սէր չէ, այլ վաւաշոտութեան զօրեղ արտայայտութիւն: Ի դէպ է յիշել, որ սիրահարը երբէք նման դարձածքներով չի դիմի իր սիրոյ առարկային, այլապէս այդ սէրը վաղանցուկ է և պրոդուկտ նանիւր կը քրի¹⁾:

Տեսանք, որ Յովհաննիսեանը ցանկանում էր յարատև լինել և կեանքի անկայուն լինելը նորան խիստ մեծ մտատանջութիւն էր պատճառում: Այս իսկ պատճառով նա ուզում է ձուլուել սիրոյ մէջ, որովհետև անձնագոհ սէրը, որ խեղճերին է նւիրուած, անանց է: Ահա այս անանց լինելու ցանկութիւնը կարծես նորան տանում է հայրենիքի սէրը, ուր խեղճերն ու թշնառներն անթիւ են:

Հայրենիքի ու ազգայնութեան սէրն էլ բաւականին զօրեղ զգացում է մեր մէջ և մարդ շատ յաճախ սէր ու յարգանք է զգում դէպի այն հողն ու ջուրը, քարն ու քարափը, ուր նա ծնւել և անց է կացրել մանկութեան անհոգ ու քաղցր ժամերը:

1) Այս թող հակասութիւն չհամարուի սիրոյ մասին քիչ առաջ արած մեր նկատողութեանը: Չպիտի համարուի, որովհետև սէրը մարմնի դուրեկանութեան և հաճելիութեան զգացումներից ծնունդ առնելով հանդերձ, միշտ անկման գիմելը երբէք նման վաւաշոտ ապրումների փազով չի անցնում: Եթէ սիրահարի կեանքում նման ցանկութեանց ու զգացումների տենչ է առաջանում, դա մի մեծ փոփոխութիւն է, որը սիրոյ անկման ակնյայտնի նշանն է: Այդ օրունից սէրն անցնում է կըքի ու վաւաշոտութեան:

Այդ վայրն ըստ ինքեան կարող է շատ անդուր ու ոչ գրաւիչ լինել, բայց և այնպէս սիրելի, կարօտալի է միշտ: Տարեք ֆինլանդացուն, ասում է Կարամզինը, գեղասքանչ Խալիա և նա անձկութեամբ աչքերը դէպի հիւսիս կյառի, որովհետև իւր գեղեցիկ ու տենչալի վայրն այնտեղ է թողել նա: Մարդկային դատողութեան համար այս բաւականին տարօրինակ ու խորթ երևոյթ է, այնինչ զգացմանց օրգանը դորանից աւելի սովորական ապրումն չունի իր համար:

Յովհաննիսեանն էլ երգել է հայրենիքն իր անուշութիւններով, բայց աւելի թոյլ թափով: Երևում է, որ հայրենիքով կլանւելը, հայրենիք երազելը իր զանազանակերպ դրութիւններով Յովհաննիսեանը չի կարողանում հարազատութեամբ ու անկեղծութեամբ երգել... Իսկ բանաստեղծութիւնն, առանց ներքին ապրումների, առանց հոգեկան անկեղծ զեղումների, ոչինչ է: Բանաստեղծութեան արժէքաւոր ու անարժէք լինելը չափւում է ոչ թէ նրա հնչիւն լինելով, ոչ թէ նրա մէջ արծարծւած դադափարներով, այլ թեմաների հարադատութեամբ ու անկեղծութեամբ: Միայն նա է բանաստեղծը, ով իր գրուածների հետ ձուլուել, ապրել ու անէանալ գիտէ... Ահա այս պատճառով Յովհաննիսեանն այս թեման երգելիս իջնում է իր բարձրութիւնից: Եթէ նա չունենար լեզուի այնքան հոյակապ ստիլը, որ շատ հմտօրէն առաջ է տարուած նրա երկերում, հայրենիքի եր-

գերը մեծ մասամբ անպէտք կդառնային: Եւ լեզւի հնչիւնութեան ու օրինակելի շեշտի շնորհիւ միայն նորա այս ոտանաւորներն այսպէս թէ այնպէս ապրում են, յաճախ նոյն իսկ ոգևորեցնում:

Սակայն սոցա մէջ էլ կան այնպիսիները, որոնք բաւականին ուժեղ են իրենց հարազատութեամբ և զգացումներով: Այնպիսիներից է «Վարդանանց օրը», որ, հաւանօրէն, ոգևորութեան վառ բոլակներ պիտի գրուած լինի:

Այստեղ երկու դրութիւն է նկարագրուած. առաջին, ուր ներկայիս ստոյգ պատկերն է տալիս, թէ ինչպէս առօրեայ հոգսերը, բաքոսական զեղութիւններն, ունայն փառքը ոսկէ հորթն գերակշռող և էական դեր են խաղում, միանգամայն մեր մէջ մեռցնելով վառ կիրք, սուրբ զգացում, ազատ վիճակ, ամօթ ու արդարութիւն... Բայց այս դրութիւնն այնքան էլ ցաւալի չէր լինի, եթէ, գոնէ, մենք գիտակցէինք ու արժանի գնահատումը տայինք... սակայն մեզ կուրացրել են, որովհետեւ՝

...մեր անգգայ կուրծքին կախ տալով
Մի ցրնորական պատուոյ բոժոժներ՝
Սիրել եմ տալիս մեզ նենգ գգուանքով
Անաւոյ բստուկի բունոս շղթաներ,—

Այս տունն աւելի քան պերճախօս է ներկայ կեանքը բացատրելու համար, թէ ինչպէս պատուոյ բոժոժներից՝ այն էլ ցնորական պատուոյ բոժոժներից, կուրացած, մենք սիրում ու փայփայում

ենք այն, ինչ որ մեզ համար կորստեան և ստրկութեան խթան է ծառայում:

Ի՞նչ կայ աւելի դառը, աւելի աղեկաւոր, քան այս տեսնելը, գիտակցելը և ոչինչ անել չկարողանալը: Շատ յաճախ անգիտութիւնը մարդու բարօր վիճակն է պարզելում: Երջանիկ են նոքա, որոնք հեռուն տեսնելու և երկրի լուրջ վերլուծումն անելու ունակութիւնից աղքատ են... Սոքա միամիտ ու հանգիստ են՝ տանջելու առանձին բան չունին: Տգիտութիւնը յաճախ անձնական բարօրութեան առատ աղբիւր է: Բայց այդ երջանիկներից չէ Յովհաննիսեանը, որովհետեւ գիտութիւնն, ինչպէս դանդաղկոտ մի թոյն, աննկատելի վարակեց հոգիս, ասում է նա: Նա լաւ տեսնում է այդ բոլորը և որովհետեւ սիրում է իր հայրենիքն ու ցաւում նրա այդ դրութեան վերայ, դառնաւ նախում է հոգով և արցունքն աչքերին մտքով սլանում է այն աշխարհը, ուր բոլորովին նոր մեղոգիաների ու մեղեգիների ծայնն է լսում:

Ահա բռնութեան կապանք խորհակած
Սուրբ ազատութեան մասաղ դիցունին
Ժպտում է հային մարտից թուլացած
Ձեռին նոր կեանքի ծաղկող ձիթենիք:

Այս նոր վայրում դալարիքն արեամբ են ներկել և դիւցազանց հոգիներն արթնանալով, նոր Աւարայր են բացել նոցա առաջ, որոնք դիմում են մեռնելու և կուելու: Եւ պարզ է, որ այն

աշխարհը, ուր մարդիկ իրենց բարօրութեան ու ազատութեան համար ամեն ինչ արեամբ են յեղյեղում, պիտի միանգամայն հակապատկերը լինէր մեր այս աշխարհի, որտեղ մեր արժանապատուութիւնն ամեն քայլափոխում ոտնահարւում է և վերաւորելու զգացումը բնաւ չի բռնկում մեզ:

Ապա նկարագրուած է, թէ ինչպէս փափկասուն կանայք և նաղելի տիկնայք, իրենց մագերը վիրակապ դարձրած և պաճուճանք մոռացած, դաշտ են շտապում:

Մեր հայրենիքի մեծ երգչի-Գամառ-Քաթիպայի գուրգուրած ու փայփայած դրութեան երկրորդ էտապն է սա, ուր նախորդի միայն երազած դրութեան իրականացած լինելն ենք տեսնում:

Եւ պարզ է, որ այս ոգևորութիւնն ինքն ըստ ընքեան յաղթանակի մեծ մասն է, որովհետեւ եւ մեկն մեռնում եմք մեր մահն օրհնելով,

Ուր մեծ, սուրբ գործի եղանկ նահապետ,

Սուրբ ազատութեան այգի տեսնելով

Եւ անմահութեան անքառամ պսակ:

Սակայն սոքա պատրանքներ էին, որ երկար չէին կարող շարունակուել, որովհետեւ իրականութեան մէջ ոչինչ նման բան չկար և բանաստեղծը պիտի վերջը սթափուէր ու գրէր:

Բայց աւա՛ղ ցնորքս. դեռ մօտ չե գառուն

Ոչ ժանգն ե ջնջուել մեր եղբայրից,

Ոչ մեր կուճմն ե ծաղկով զարդարուն,

Ոչ այգն ե ջոկում խաւար գիւեքից...

Այսպէս ուրեմն երբ դեռ այգն ու գիշերը միմեանցից չեն տարբերւում և օտրկութեան շրջութաների ժանգն անգամ անհետացած չի, նորան հակապատկեր դրութեան ըոպէներ են այցելում: Անշուշտ հոգեկան այս հալիւցինացիան ունի իր պատճառները, որ բանաստեղծի մէջ պիտի որոնել:

Շատ յաճախ կրկնող հոգեբանական երեւոյթ է այն, որ հոգու ամենաթոյլ էլեմենտն անգամ ընդունակ է իր աւելի կատարեալ դրութեան պատկերն արտադրելու պատճառը դառնալ: Ուրեմն և Յովհաննիսեանի մէջ հայրենիքի բարօր վիճակ երազելը մի տարօրինակ ու անսովոր երեւոյթ չպիտի համարել: Չպիտի համարել, որովհետեւ նրա մէջ կայ այդ յոյսը, որն անշուշտ ժամանակի ու միջավայրի ծնունդ է, և բնաւ զարմանալի էլ չի, եթէ նրան պահ մի այդ դրութիւնն է պատկերանում:

Յոյսը մի խիստ զօրեղ տնօրինող է Յովհաննիսեանի կեանքում և այլապէս կեանքը նրա համար մի անարժէք գոյութեան, գուցէ և չգոյութեան, կվերածւէր:

Մարդկային այս ճնշող մթնոլորտում, ուր բազմաթիւ ու անվերջ են վհատեցնող ըոպէները, ուր յոռետեսութեան ժամերն անհամար են, անկարելի կլինէր ապրել, եթէ մի բարօր ապագայ չպատկերանար մեզ հեռւում, վառ ու վարդազոյն գոյներով բարուրուած... Եւ այդ հնարաւոր է դառնում միայն յուսոյ շնորհիւ: Յոյսը հոգու այն

միակ էլեմենտն, որ է, հովանաւորում է մարդկանց
և հոգատար աչքով գուրգուրում և ապրելու է
հրաւիրում: Նա որպէս մի սիրէն, կասէր բանա-
ստեղծը, կախարդում է մեզ և հեռում կեանքի
գրաւչութիւնները ցոյց տալով, յորդորում է հասնել
դոցա... Եւ մենք ապրում ենք չեղածն իրականու-
թիւն դարձնելու ձգտմամբ: Յոյսը ջուրն է, մարդը՝
հողը, իսկ կեանքը՝ բուսականութիւնը: Ինչպէս
առանց ջրի անհնար է բուսական աշխարհի գոյու-
թիւնը, այնպէս էլ առանց յուսոյ երջանիկ կամ
կեանքից գոհ լինելը անհնար կգառնար: Այսպէս
էլ ընդունում է նաև Յովհաննիսեանը:

Եւ չեղածի յուսովն ե միօս,
Որ օալիս եմք կեանքին մի գին,

Պարզ է, որ այդ չեղածը յուսոյ երեակայածն
ու պատկերացրածն է, կեանքի հովանաւորը, մարդ-
կութեան բարերարը:

Բայց հնարաւոր է անվերջ յուսալ... Յաճախ
մարդ ընկճւում է իր յուսոյ մէջ և ցանկանում
ամեն ինչի վերջ տալ: Բանաստեղծի համար, ներ-
կայ կեանքը շատ աննպաստ է չյուսահատելու
համար, որովհետև մեր նախնիքների մեծութիւն-
ներից ամեն ինչ կորած է մեր մէջ:

«Ձեր ճախնեացը ել չեմ նըման դու, հայե՛ր.
Չունիք այլ եւս հայրենասէր այն ոգին.
Հայ սառ, հայ գեթ, հայ դաւօժայֆ շունչ առած
Պիս ամօթով այրեն ձեր սեւ երեսներ:

Բաւական չէ այս. կեանքն էլ միանգամայն
այլասեռած է. չկայ վառ կիրք, մաքուր զգացում,
արդարութիւն, խիղճ և ամօթ: Պարզ է, որ նման
պարագաներում, երբ բարեքելու և ոչ մի նշոյլ
չի երևում, բանաստեղծը պիտի յուսահատուէր և
մահ ցանկար:

Արտաւագդ, փերուի քող կուռ կռան.
Արձակի՛ն բազուկներդ, եւ դու աշխարհին
Դուրս արի բերելու կոտորած, աւե՛ր...

Բայց միթէ անդարձ հանգաւ նրա մէջ այն
հաւատը, որ քիչ յետոյ կտեսնեն, թէ որքան
հուժկու է բանաստեղծի մէջ, և նա դաժանացած
մահ է սպում ամենուրեք: Անշուշտ, ոչ քիչ ուշ,
նա նորից մեղմանում է՝ իր հաւատով ջերմացած
և զղջում իր սխալի համար:

Բայց ո՛չ. հաւատում եմք դեռ մեմք փրկութեան,
Մեզ մի նոր երկնից մի նոր լոյս կը բացուի,
Եւ տեսնում եմք ահա արդէն ծիածան
Մեմք ազա՛ս լուսաւոր մի նոր վիճակի...

Եւ թէ բանաստեղծի երեակայութեան թափն
ի՞նչ նոր երկինք է տեսնում, այդ մեզ մուծն է:

Հայրենիքը երգելիս Յովհաննիսեանը յաճախ
թողնում է գեղարուեստը և հրապարակախօս-
քողի վերարկուն է առնում իր վերայ: Սակայն
հայրենասէր - հրապարակախօս Յովհաննիսեանը
շատ աւելի անկատար է հենց իբրև այդպիսին,
քան որ էր սէր ու վիշտ երգելիս:

Սիրողի ու զգացողի համար խիստ հարազատ են ապրումներէ երեւումներն ու անկայունութիւնը: Բայց հրապարակաբոս քարոզիչը պիտի ունենայ մի պարզ ու մեկին նպատակ, ձգտման մի անփոփոխ գործելակերպ, որը խիստ կաղում է Յովհաննիսեանի մօտ: Քարոզչի միտքին ստանձնելով, նա խիստ տատանւում է իր անելիքի մէջ և մերթ հանդիսանում իբրև միջնագրեան դաժան ասպետ, որ իր նպատակին հասնելու համար արիւն ու մահ է տարածում չորս կողմը և մերթ Քրիստոսի զէնքով է զինուած ասպարէզ իջնում:

Սակայն պիտի ասել, որ ասպետ ու Քրիստոս երկու ծայրահեղութիւններ են: Քրիստոս իր յաղթանակը տարաւ հեղութեամբ ու սիրով—մի բան, որ այժմս, մանաւանդ հայրենիքի ազատութեան խնդրում, խիստ անզօր միջոց է. իսկ ասպետը միայն անհատական ուժն և ունակութիւնն է հաշի առնում—մի բան, որ բոլոր երևոյթիւն խորթ է Յովհաննիսեանին հայրենիքի ազատութեանը երգելիս: Ահա այս հակասութեանց սինթէզն է այստեղ Յովհաննիսեանի մէջ աչքի զարնւում և միաժամանակ գրում է և այս՝

Բարդ բարդ ամպեր թող կուտակի ին, քանձառանգ, Ամպրոպ նայքի, շանթեր փայլին մեր վրան
Չվհասի՛նք, եւ միշտ յառաջ անվրդով—

որովհետեւ

Բեղմնաւորւած անկածների արիւնով՝
Երկիրն էլի պտուղ կսայ երկունքով.

Ժամը կրգայ, կրգադարի փոքրիկ
Եւ յապրութիւն կը վաստակեն մեր որդիք:

Սորա հետ նաև հրաւիրում է սիրով ու հեղութեամբ սպասել և յուսալ, թէ բացելու է արշալոյսը և երկիրը լուսաւորելու է ոսկեշող ցուրբերով:

Կուգեի հնչէր իմ փողն անարկո՛ւ,
Թեղացներ սրտեր իւր ձայնովն հուժկու,
Քնածը զարթներ, թոյլը արիւնաւ
Կուռելու ցմահ սուրբ գործի համար:

Շատ էլ թէ մէկը շատ բան է ուզում, արդեօք այդ յաջողում է նրան: Յովհաննիսեանն էլ ցանկացել է անարկու փող փչել և բոլորին զարթնեցնել, բայց այդ ցանկութիւնը լոկ ցանկութիւն էլ մնացել է: Եւ այդ փողի ձայնը նրան իր նպատակին չհասցնելուց բացի, վրդովում ու խանգարում է քաղցր հանգիստը մեր այն ականջներին, որոնք սիրոյ ու կարեկցութեան թովիչ տողերով անուշ մրափել էին:

Բայց անուրանալի է այն, որ հայրենիքի երդերը կարդալիս, մարդ մի վերին աստիճանի գնահատելի և անընկճելի ոյժ է տեսնում Յովհաննիսեանի մէջ, որով նա մի առանձնայատուկ և պատուաւոր տեղ է գրաւում մեր բանաստեղծների շարքում: Դա նրա խիստ ամուր հուսան է, որ ամենակիրթիքական բոլէին անգամ նորան թարմացնում է:

Նա, որի հաւատը թոյլ է, չի կարող ուրիշ-

ներին ևս հաւատ ներշնչել, ասում է Լաօ-ձէն, Իսկ Յովհաննիսեանը տենչ ունի բոլորին համոզել, որ ապագան վարդազոյն է, ապագան մերն է, ուրեմն և ինքն էլ դորան պիտի հաւատար: Այս տեսակէտից նա մի չտեսնուած ուժ է մեր մէջ:

Թող աւերի հայրենի տունը հիմնալսակ, Բայց քանի հուրն առկայծում է դեռ մոխրի տակ, Նորա կորուստն, ո՛հ, մի՛ ողբալ դու սգաւոր— Իբրեւ փրկիկ նա կը յառնէ անցուց մի օր...

Մի ուրիշ անգամ նա ասում է՝

Քանի չե մարել օջախի կրակ,

Տունն էլ է կանգուն, տան տերն էլ կենդան:

Էլ չկան բոցեր, բայց պաղ մոխրի տակ

Կայծերը երկար դեռ պիտի մնան:

Կրգայ ժամանակ, սիրով կեանք կը տանք

Ու կըբորբոքենք մենք հուրը բախուն

Եւ դու կը տեսնես չկնաղ ապարանք

Այնտեղ, ուր հիմա տեսնում ես անիւն:

Ինչից է ծագում այս անսպառ յուսոյ դուրսիւնը բանաստեղծի մէջ, երբ իրականութեան մէջ ոչինչ տրամադրող չկայ: Պիտի ասել, որ այստեղ դեր է խաղում նորա անհատական արուը մտածելակերպը: Ըստ Յովհաննիսեանի ամեն մի դժբախտութիւն բարձր դրութեան նախօրեակն է. գիշերւոյ սև, անհելի խաւարն աւետարելի լուսոյ է նշան. մուշկ փոթորիկն անպատճառ պիտի պայծառ արեւով լուսադեղ երկինքն յաջորդի և այլ նման մտորումներով Յովհաննիսեանը ցոյց է տա-

լիս, թէ որքան աննկուն է իր մէջ հաւատը: Տարերքն ինչ դաժանութիւններ էլ անելու լինի, յուսով եւ վաղ ուշ, գարունը պիտ գայ, ասում է մեր հայրենիքի մեծ երգիչը: Նոյն այս անընկճելիութիւնը տեսնում ենք նաև այստեղ:

Դեռ հեռու է կասարմ անապ ու յտակ,

Բայց եթէ չըհասնենք այնտեղ մենք այսօր,

Վաղն այնտեղ ենք անցուց, մերն է յաղթանակ—

Դեպի վե՛ր, սարն ի վե՛ր, անվեհե՛ր զինուոր:

Վաղ թէ ուշ—եթէ ոչ այսօր, գոնէ վաղը— նա անշուշտ կատարն է հասնելու, որ յաղթանակի վերջակէտն է:

Երկար ապրելով էջմիածնում, որի կամարների տակ բաւական զօրեղ է վանական կեանքն իր հաւակնոտ մեախայով, Յովհաննիսեանն աւամայից երբեմն յարել է դորան և արտայայտիչ դառել վանական անդախապաշտութեան:

Ընդունելով հանգերձ, որ անցել է մեր պարզամիտ մանկութիւնը, և որ հինաւուրց առասպելներն էլ նախկին թովչութիւնը չունին, բայց և այնպէս նորա հոգին մոռացութեան աւերից մի զրոյց ազնտել՝ պահել է, որ երբեմն նորան մտածել է տալիս:

Ոչ բնութեան ստեղծւած է այն հրաւալի
Եւ ոչ կեցւած ճարտարութեան մարդկային,
Այլ մի ուրիշ չնաշխարհիկ զօրութեան,
Արարչութեան խորհրդաւոր մի գաղտնի,

Այն մեր հոգու լուսոյ ջահն է նուիրական,
Ողջոյն ազգի կենդանութեան երաշխիք:

Ձուր առասպելներ...

Կղերի այս կնիքը երբեմնակի դունաւորում է
նրա այլ և այլ ապրումները: Նոյն իսկ սէր եր-
գելիս, որի մէջ նա օժտւած էր մեծ ունակու-
թեամբ, էլի երբեմն լսում էր եկեղեցու, խաչի
ու աւետարանի ձայնը:

Ամենայն գիրք միտք կարդում են,

Սիրոյ գիրքը չկամին.

Ո՛ւր, չըգիտեմ, որոնում են

Բախսը իրանց խեղճ կեանքի...

Իսկ այդ սիրոյ գիրքն Աւետարանն է, որի
մէջ էլ, երեւի, մարդիկ պիտի որոնեն բաղդը իրենց
խեղճ կեանքի:

Հայրենիքը երգելիս էլ նա յաճախակի նման
տոն է տալիս իր երկերին և էջմիածնից մեծա-
մեծ սպասելիքներ ունի.

Անփառունակ ստուկ երկրի դու լուսազեղ

Անեղջ փարոս ազատութեան, էջմիածին:

Յրումս հօտի դու ժողովող անհոյք փարախ,

Հաստատ լինի քող մեզ վերայ քո հովանին.

Ողջունում ենք սիրոյ ու թախծի վերա-
ծնւած բանաստեղծին: Այս բոլորը եթէ չսսէր
«Արազն էկաւ»-ի ստեղծագործողն, այլ սեւազգեստ
մի վառնահայր, ոչինչ, կսաղէր, բայց Յովհան-

նիսեանին բնաւ չի բարձրացնում վանքի ու ջա-
հերի զօրութեան ջատագովելը:

Սակայն երբ Յովհաննիսեանը թողնում է
բարձրադիրդ աղաղակներն ու հայրենիքի եր-
գերն մեղմացնում է խորհրդաւոր ու առաձգա-
կան սիմուլիզմով, միշտ էլ յաջողութեամբ է
պսակւում նա: Երևում է, թէ որքան զօրեղ է բա-
նաստեղծի այս շնորհքը:

Քամուն ու գետին, ալիքներին ու ժայռե-
րին, դաշտերին ու լեռներին շունչ ու կենդանու-
թիւն տալով՝ կարողանում է խելապէս ոգևորել,
խելապէս անդրեցնել մեզ:

Չարասանջ պանդուխտ, Բամի դու ձմրան,
Ի՞նչ ես կամենում. ինչո՞ւ անհանգիստ
Պստեցնում ես սարափները ձեան.

Եւ քամին—սրտացաւ հայրենասէրը պատ-
մում է թշուառ հայրենիքի դրութիւնը, որն ա-
մայանում է:

Ես օլանում եմ չորցած դաշտերից,

Ուր հին աւերակ նոր աւերակին

Միտք տեղ է տալիս, բոլոր կրթերից

Լոկ հառաչանք է քուչում դառնագին.

Յովհաննիսեանը դժուար թէ կարողանար
այլ կերպ ոգևորել այնպէս, ինչպէս ոգևորում է
գետը՝ պատասխանելով ուրիշների նախազգու-
շացումներին:

«Իմ քոյր, եղբայրն են այն ակն ու վսակ»—

Ասում է գետը, իր սարսած ափերին զարկուելով և գնում միանալու այն երկրի բնակիչներին հետ, որտեղ գետ ու սար արիւն են բռնել:

Միշտ էլ նա աւելի ազդող է, երբ խօսում է սարի ու գաշտի բերանով, քան երբ անձամբ մարտի է հրաւիրում հային:

Ոսփի ե՛լ, հագիս, Ելթաղ բօրափիւր,

Այֆրդ բաց արա այդ մահւան քնից,

Թեեւ մահամերձ, դու մի ձայն հանիւր—

Որդիքդ օգնութեան կգտն չորս կողմից:

Տեսնում ենք, որ բառերը խիստ հնչիւն, շեշտը խիստ դօրեղ է, բայց ուր և ուրքան նպատակայարմար է այդ կոչը, հաւանօրէն, ինքը բանաստեղծն էլ չի իմանում:

Բայց դորա հակառակ, երբ նա գրում է՝

Մեջուքիւնն էլ նրբան հօ չի մի գովելի յասկութեան.
Տեսնում ես, որ մեկն քմրած եմք, Բունն անուռ է

մեզ քրւում.

է՞ր ես դու էլ մեզ բոլորիս մառող Բրնիցն յաղբրում.

Առ չունգուրդ քու յարեթին. Կրակ վառ իր մեր սրբ-
սուն,

Մեզ ամենիս նոր շունչ քուդ մի բան ասա սրայի:

Մեզ դիւթում, ոգևորում է, որքան որ հնարաւոր է: Վերջապէս ամեն կերպ նրա կոչը հաբաղատ է, երբ զէնքով ու արեամբ չի արտայայտւած: Իսկ ամենից էականն այն է, որ Յովհաննիսեանը չմոռանայ իր խոստումը, որ ասել է— «Ձեզ չեմ մոռանայ գեղեցիկ օրեր, ծաղկավառ

օրեր» և իմանայ, որ կուտական օրտի, սիրոյ արբեցման, նազելի վշտի, անհող խնդումի, թախծի ու կարեկցութեան բնադաւառում նա անընկճելի ախտան է և այդ վերուստ նրան պարզեած իշխանութիւնը նա բնաւ չպիտի բաց թողնի ու հոգու այլ ապրումների նկարիչ դառնայ, որովհետեւ այստեղ վրձինը նորան չի հնազանդում յաճախ:

Տուր մեռականայ հրաւազեղ զարնան

Վառ, երանաւէս, անանց երազներ.

Թող մեկն անձնասուր մի անհուն զգացման

Անվիւթ Բուն յիւնիւթ օրե չարիներ:

Այս քունը սակայն մահւան քուն չէ, այլ թարմանալու:

Ուրեմն ո՞վ է Յովհաննիսեանը.

Յովհաննիսեան ասելով մենք աչքի առաջ ունինք նրան, Եթէ կարելի է այսպէս ասել, իր գերազանց էութեամբ: Նորա հոգեկան աշխարհը, փիլիսոփայական տերմինով ասելու լինինք, նրա «էսի» և ոչ «եսերի» համադրւածին ու պատկերն ի նկատի ունենք: Փորձենք իրազեկ լինել անցեալում մեր ասածներին և եզերել նրա հոգեկան աշխարհն այնպէս: Ինչպէս նա ցոլանում է իր զըրւածքներում:

Թէ ինչպէս է կազմակերպւում մարդկային հոգեկան աշխարհը, դա մի անլուծելի խնդիր է մարդկային էրուդիցիայի ու մտքի համար: Հո-

գեկան աշխարհի ամբողջ բովանդակութեան միակ պատճառն արտաքին աշխարհն ընդունելը մի տարօրինակութիւն գուցէ համարուի, որովհետեւ հաստատապէս որոշել, թէ որն է որի հետեանք և որը որի պատճառ՝ դժւար է. հոգեկան ապրումներն են հետեանք արտաքին աշխարհի, թէ՞ դրսի աշխարհն է հոգու անբաժան պատկերացումներին ու երեակայութեան բարդ արդիւնքը: Հոգին, իր կազմիչ էլեմենտներով, ինքն ըստ ինքեան անկախ մի երեւոյթ է մարդ անհատի մէջ, թէ՞ դա մարդու և դրսի աշխարհի օրեկանների հետ ունեցած յարաբերութեանց թանձրացեալ պատկերացումն է: Հնարաւոր է արդեօք տեսանելի աշխարհի ոչալ գոյութիւնը առանց մարդկային հոգու, կամ առանց նրան մի ապստորդ չի՞ լինի հոգու այժմեան ամենակարող գոյութիւնը... Ահա հարցեր, որոնք մեզ թւում են, թէ բնաւ չլուծուելու և հաստատապէս չբնորոշուելու յաւերժութիւն ունին: Այսպէս թէ այնպէս իբր փաստ մնում է այն, որ ոչ մէկի հոգեկանը նոյնը չէ միւսի հոգեկան աշխարհին:

Բայց թողնենք մեզ չհետաքրքրող այս խնդիրները և դառնանք Յովհաննիսեանին:

Յովհաննիսեանը երազող է...

Նա աննկուն է իր յուսոյ մէջ: Իսկ վերջինս նորան անուրջների մէջ է ձգում և նա յաճախ երազում է այն, ինչ որ բնաւ չի լինելու: Նա երազներով է յագեցնում իրեն:

Յովհաննիսեանը տենչացող է...

Կեանքի անմխիթար ներկան, միախառնւելով երազայնութեան բարօր ապագայի հետ, ծնում, առաջացնում է նրա մէջ ձգտման ծարաւը, և նա միշտ տենչում է դէպի բարձրը—դէպի վեր, սարն ի վեր:

Յովհաննիսեանի սէրն անսահման է...

Յանկանալով յարատեւ լինել, նա աշխատում է ձուլուել սիրոյ մէջ և անէնալ, որովհետեւ սէրն անմահ է, իսկ նա սիրում է անմահութիւնը:

Յովհաննիսեանը սպոր է...

Հնարաւորն է արդեօք տեսնել ու կրել այն ամենը, ինչ որ կայ շրջապատում և ուրախ մնալ: Մանաւանդ նրա զգայուն ու սիրող սիրտը մտերմի դառնութիւնն իւր դառնութիւնն է համարում և ընկերոջ սուգն իրեն սգալ է տալիս: Վերջապէս սէրը տանջանքի ու սուգի աղբիւր է, իսկ նա սիրում է:

Յովհաննիսեանը խրախուսող է...

Նորա սէրն, իր լերոյն բնոյթով, տանում է նորան դէպ լքեալներն ու թշուառները և նա ամեն ինչ պատրաստ է օգնութեան ձեռք մեկնել նոցա ասելով, թէ փորձութեան բովում կոտորով ծածկուած այս ձեռքս բարեկամ է լքեալ թշուառներին: Նա յորդորում է չընկճուել կեանքի տանջանքներից, որովհետեւ դա մի ընդհանուր դրութիւն է:

Բայց դու չգիտես, որ դեռ անվիճելի

Զե ցեսնում մի հողածին:

Յովհաննիսեանը համերաշխութեան քարոզիչ է...

Ինքը սիրոյ և կարեկցութեան երկրպագուն լինելով, չէր կարող ուրիշներին այլ բան սովորեցնել, իսկ այդպիսով նա համերաշխութիւն է քարոզում: Սէր, կարեկցութիւն և համերաշխութիւն՝ մի սրբանէր երրորդութիւն են կազմում բանաստեղծի մօտ, որոնք մէկը միւսին լրացնում են:

Կուգեի տեսնել եղբայրն եղբօր հետ

Գեղեցիկ գործում ձեռք ձեռքի հետ,

Սէր և հաւատքիւն իրանց կարապետ,

Նւ սուրբ համբոյրով ի մի շաղկապած...

Յովհաննիսեանը կասկածոտ է...

Ամեն ինչ ընդունելի է, երբ թեթի աչքով, մատները միջով ենք նայում նոցա, բայց հենց որ փորձում ենք դոցա ստուգապէս վերահասու լինել և քննական աչքով դիտել, իսկոյն կասկած է առաջանում մեր մէջ դէպ զոցա հաւաստիութիւնը: Նւ Յովհաննիսեանն անընդհատ կասկածում է, ուրեմն և միշտ քննական աչքով է նայում ամեն ինչի վերայ, իսկ յաւիտենական կասկածը քայքայում է մարդու հոգին:

Ինչպէս ցուրտ ձմեռ միւսքս կասկածոս

Քաղեց. խորհակեց ծաղիկը կեանքիս...

Այս կասկածի շնորհիւ միայն նա եղբրում է իր մօտիկները և մի ամբողջութեան վերածում:

Վ Բ Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

Երես	տող	սխալ	ուղիղ
19	ներք. 12	հատ	հատոր
29	վեր. 4	զործի	զրածի.
37	ներք. 5	թողնել	թռչել.
39	վեր. 4	ուրախ բառը	կրկնուել է.
47	» 12	ինչու,	ինչու և
53	ներք. 8	սրտին	արտին
54	վեր. 1	որ	ուր
58	վերջ.	արտա-	արտաքին
66	վեր. 11	որ	որի
68	» 4	ունակութիւնից	ունակութիւնը
69	ներք. 12	մահից	բանից
79	վեր. 11	կտեսնեն	կտեսնենք
84	» 3	զուր առասպելներ աւելորդ է:	

Պատրաստ է և շուտով տպագրութեան կը
յանձնուի «Ռուստոն իրրև փիլիսոփայ-մանկավարժ»:

Դիմել Երևանի գրախանութներին:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0389155

70.080